

Tudományos és Műszaki Tájékoztatás

Könyvtár- és információtudományi
szakfolyóirat

58. évfolyam
HU ISSN 0041-3917

2011/03

Tartalom

Ajánló

SZÁNTÓ Péter: **Az Év Könyvtára 2010**

Cikkek

- MENDER Ibolya: **A sokszínűség: érték! Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 2010-ben elnyerte az Év Könyvtára címet**87
- ESZENYINÉ BORBÉLY Mária: **Könyvtári használói elégedettség és a szoftvertermék használat közbeni minőségének mérése az ISO/IEC 9126-4 szabvány ajánlásai alapján**101

Beszámolók • Szemlék • Referátumok

- NOLIN, Jan – ASTRÖM, Fredrik: **Gyengeségekből erősségek: stratégiák a jövő könyvtár- és információtudománya számára** (Ref.: Tóth Máté) 115
- ADAMICK, Jessica – REZNIK-ZELLEN, Rebecca: **Trendek a nagyméretű tematikus repozitóriumok esetében** (Ref.: Drótos László) 118
- GABEL, Gernot U.: **Gyarapítás és gyűjtemények a francia egyetemi könyvtárakban 1988–2007 között** (Ref.: Burmeister Erzsébet) 120
- LIPPINCOTT, Joan K.: **Mobil jövő az egyetemi könyvtáraknak** (Ref.: Dancs Szabolcs) 121
- XU, Fei: **Az SFX hivatkozásmutató (citation linker) alkalmazása** (Ref.: Naszádos Edit) 124

Scientific and Technical Information

Hungarian journal of library and information science

Vol. 58 • 2011/03

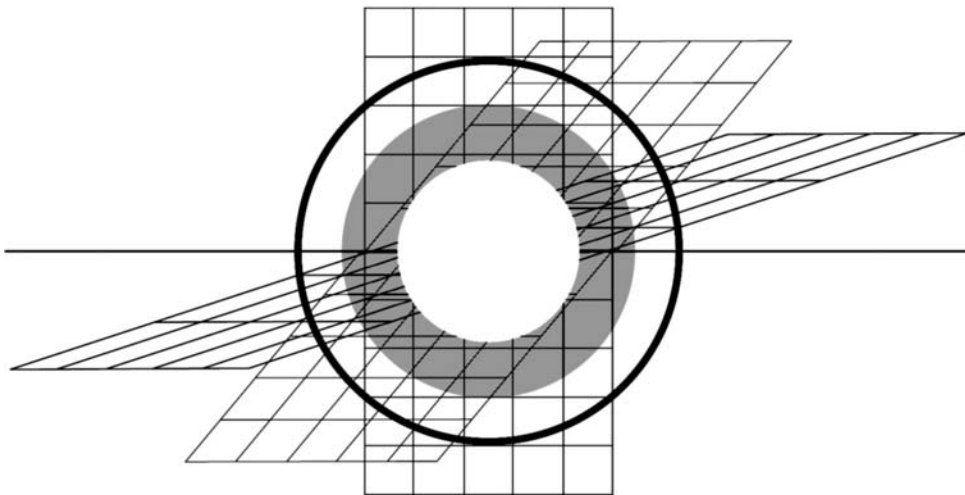
Summaries

MENDER, I.: The Library of Foreign Literature (OIK) – Library of the Year in 2010 87

OIK, the winner of the Library of the Year prize in 2010, excels in its collection (its composition by subjects, languages and document types) and in its staff (regarding their age, qualification, professional knowledge and language competences), as well as in its efforts to make OIK a well-known and favourite cultural scene in Budapest – in addition of course to providing reliable professional services in the widest sense. The article presents for the library profession in detail the offerings of OIK as the institution decorated with the Library of the Year in 2010 prize.

ESZENYINÉ BORBÉLY, M.: Measuring user satisfaction and the quality in use of software products based on the recommendations of the ISO/IEC 9126-4 standard101

The standard ISO/IEC 9126-4 provides unanimous definitions and metrics for measuring the quality in use of software products, independent of the area of their application. It would be of great importance for the library field if the effectiveness, completeness and efficiency of information searching could be clearly defined and these attributes be measured properly. The article presents, in addition to the use of metrics from this standard, the findings of a survey that indicate which factors have the greatest impact on user satisfaction during computerised information searching in libraries.

Mender Ibolya

A sokszínűség: érték!

Az Országos Idegennyelvű Könyvtár 2010-ben elnyerte az Év Könyvtára címet

A címben megfogalmazott kijelentés az Országos Idegennyelvű Könyvtár (OIK) esetében nemcsak a gyűjtemény tematikai, nyelvi és dokumentumtípusok szerinti összetételében, az itt dolgozó munkatársak életkora, képzettsége, szakmai és nyelvtudása tekintetében helytálló, de abban a törekvésünkben is iránymutató, hogy az OIK – a legtágabban értelmezett szakmai szolgáltatások mellett – Budapest jól ismert és közkedvelt kulturális agorájává váljon. A cikk hozzájárulhat ahhoz, hogy a TMT olvasói és a könyvtáros szakma közelebből is megismerje a 2010-ben az „Év Könyvtára” címmel kitüntetett intézmény tevékenységét. Az írás a pályázatra benyújtott anyag¹ alapján készült, amely igazi csapatmunka volt, amiért ezúton is köszönetet mondok munkatársaimnak.²

A könyvtár elhelyezése

Minden könyvtáros tudja, mennyire meghatározó, hogy hol, milyen adottságú épületben működik intézménye, ezért fontosnak tartjuk az OIK épületének bemutatását.

Könyvtárunk Budapest belvárosában, egy 113 éves műemlék épületben működik. Az V. kerület, Molnár u. 11. szám alatti épület eredetileg a *Budapesti Katholikus Kör* kulturális központja volt, melyet a civil szervezet tagjainak adományából (tégla-jegyekből) építettek. Az akkor négyszintes épület *Steinhardt Antal* tervei alapján egy év alatt készült el, majd 1897. október 12-én *Vaszary Kolos* hercegprímás szentelte fel a pesti katolikusok társasági életét szolgáló kulturális palotát, amely „állandó és fényes otthont nyújt körünknek”. A földszinten nyilvános étterem és cukrászda működött, az 1. emeleten könyvtár, klubszobák és egy gyönyörű bálterem (mai olvasótermünk), a 2. és a 3. emeleten magánlakások voltak, melyek bérleti díjából fedezték a kultúrpalota működési költségeit (1. ábra).

A Katholikus Kör 1947-ig működött, számos esemény, jeles rendezvény zajlott falai között. A háború alatt az épület egy része bombatalálatot kapott, majd 1948-tól 56-ig az *Állami Hangversenyzenekar* és a *Budapesti Kórus* székhelye volt, később lefokozódott díszletraktárrá.

1. ábra A könyvtár olvasóterme

1957-től az *Állami Gorkij Könyvtárak (ÁGK)* adott otthont. A könyvtár először csak a nagytermet és annak előterét kapta meg, majd fokozatosan – és mindmáig tartóan – elfoglalhattuk a ház többi részét. Mindez egyrészt a folyamatos építkezés állapotát feltételezi, másrészt azt, hogy a gyűjtemény fejlődése rendszerint megelőzi a rendelkezésre álló kereteket. Az épület 1969-ben kapta mai külső megjelenését, kicserélték a nyílászárókat, a faldíszeket megszüntették, az 1. emelet magasságáig mozaikkal borították a homlokzatot. Így lett „az utca egyik legrondább épülete”, de *aki belép, az csodát lát*. A közönségszolgálati terek jelentős részének műemléki felújítása megtörtént és reményeink szerint folytatódik is.

Komoly építészeti és szervezési feladatot jelentett a *Zeneműtár* befogadása a Molnár utcai központi székházba, amit a rendszerváltozást követő reprivatizáció kényszerített ki, és amely folyamatos belsőépítészeti átalakítások során nyerte el mai arculatát, vált különlegesen szép, egyedi, látványosságként is nevezetes zenei gyűjteménnyé (2. ábra).

2. ábra A Zeneműtár

Az állami tulajdon és a műemlék védelme érdekében folyamatos építkezés következtében egyre bővült az intézmény: jelenleg cca. 3000 m² alapterületen, öt szinten működik.

A gyűjtemény kialakulása és összetétele

A könyvtár jogelődjét, az ÁGK-t, 1956-ban három orosz nyelvű gyűjtemény összevonásával alapították. Az első években szakmai fórumokon többször vitatták, hogy a könyvtárban az orosz nyelven kívül szükség van-e más nyelvű anyagok gyűjtésére is,

de szinte a kezdetektől folyt az egyéb nyelveken történő gyarapítás.

A könyvtár állami feladatként ellátandó alaptevékenysége, hogy eredeti nyelven és magyar fordításban *gyűjtse a modern világirodalom, az irodalomtudomány, a nyelv- és a zenetudomány, a nyelvtanulás és a nyelvtanítás, valamint a kisebbségi kérdéskör könyvtári dokumentumait*. A kapcsolódó humán tudományok (filozófia, vallás, esztétika, honismeret, néprajz, pedagógia, pszichológia, művészetek, történelem, földrajz, művelődéstörténet) a mellékgyűjtőkörbe tartoznak. Az OIK csaknem 400 ezer dokumentummal rendelkező országos szakkönyvtár. Gyűjteményünkben, melyben jelenleg *148 nyelven* található dokumentumok, kiemelt helyen szerepelnek a nagy világnyelvek (angol, német, orosz, francia, spanyol) és a magyar mint a műfordítás nyelve; a Magyarországon élő nemzetiségek és a környező országok népeinek irodalmi, nyelvészeti és zenei anyaga. Dokumentumtípusokat tekintve a könyvek és a könyvjellegű dokumentumok mellett gyűjtjük a nyomtatott zeneműveket és az elektronikus hanghordozón megjelent kiadványokat: CD-ROM-okat, DVD-eket, CD-eket, video CD-eket, mp3-akat, hangszalagokat, e-könyveket, illetve időszakos kiadványokat hagyományos és elektronikus formában. Indokolt esetben LP hanglemezeket, VHS videokazettákat, kéziratokat is megőrzünk. Folyóiratállományunk az elmúlt 50 év alatt fokozatosan az ország egyik legszínesebb és legszínvonalasabb szakgyűjteményévé fejlődött. Értékét a tervszerűen épített állomány tematikai összetétele, egyedisége, a megrendelések folyamatossága adja. Folyóiratállományunk csaknem 35 ezer kötet. Közel 400 kurrens folyóirat 35 országból, 32 nyelven, és további 1300 cím tartósan megőrzött periodika várja az olvasókat (3/a, 3/b ábra). A gyűjteményben 208 olyan idegen nyelvű folyóirat van, amelyekhez csak nálunk juthatnak hozzá az olvasók, más könyvtárak soha nem szerezték be őket, s ezekből a könyvtár mai napig is negyvenkettőt előfizet.

A gyűjteményfejlesztés a „Gyűjtőköri Szabályzat”-ban lefektetettek alapján, de *az olvasói igényeket is szem előtt tartva* folyik. Használóink igényeiket, javasolataikat a közönségszolgálati terekben dolgozó munkatársaknak nyújtják be. Az e célra rendszerezett nyomtatványokat kollégáink összegyűjtik és az adott nyelvi referensnek átadják. Ma már egyre gyakrabban keresnek meg bennünket a honlapon feltüntetett e-mail címeken kívánságaikat közölve, vagy éppen azért, hogy felajánljanak idegen nyelvű dokumentumokat. A szerzeményezett

anyag legnagyobb része könyv, de egyre inkább előtérbe kerülnek modern hordozókon tárolt dokumentumok. A korábbi időkből származó magnó kazettákat igyekszünk CD-kel helyettesíteni, az arra érdemeseket pedig gondos mérlegelés után digitalizálni. Az olvasói igényekhez igazodva egyre több hangoskönyvet és DVD-t vásárolunk. Számos intézménnyel, szervezettel állunk kapcsolatban, némelyiktől rendszeresen kapunk ajándékokat. Ilyenek például a Goethe Intézet, a Lengyel Intézet, az Andrew Nurnberg Irodalmi Ügynökség. Állandó cserepartnerünk a Lengyel Nemzeti Könyvtár és a Deutsche Forschungsgemeinschaft. A 2010. év eredményéből érdemes megemlítenünk a Brazil Szövetségi Köztársaság kormányának igen értékes, 240 dokumentumból álló portugál nyelvű ajándékát. Az ajándékok és a hagyatékok fogadásánál fenntartjuk a válogatás jogát, s ezt ajándékozóink tiszteletben is tartják. A kötelesepéldányok válogatása is fontos beszerzési forrásunk, igaz ugyan, hogy főleg magyar nyelvű dokumentumokat tudunk ilyen módon gyarapítani.

3/a ábra **Periodikák 1.**

3/b ábra **Periodikák 2.**

Az OIK Zeneműtára gyűjtemény a gyűjteményben: 1994-ig különálló épületben, a Városligeti (korábban: Gorkij) Fasorban volt elérhető. Az épület privatizálása után az OIK épületének félemeletén

nyert elhelyezést. A gyűjtemény alapját szovjet zeneszerzők művei alkották, s ez jelenleg is egyik specialitása. A Szovjetunióban megjelent, de nem csak szovjet szerzők műveinek nyomtatott kottái között számos olyan mű található itt meg, amely Magyarországon ritkaságnak számít, például különböző hangszerekre írt pedagógiai gyűjtemények, operaáriák, vagy Sosztakovics, Rimszkij-Korszakov, Csajkovszkij műveinek összkiadása. Kezdetben, akár csak napjainkban, a környező országok zenéjének gyűjtése is feladatunk. A szomszédos (volt szocialista), és az ún. nyugati országok klasszikus és népzenejének gyűjtése párhuzamosan folyt.

Jelenleg hozzávetőleg 30 000 kottát őrzünk. A CD-k száma több ezer, a DVD-ké több száz. VHS gyűjteményünk már nem bővülő gyűjteményrész, ahogy a 10 000 darab régi hanglemez is lezárt állományrész. Különböző nyelveken gyűjtjük a zenei biográfiákat, bibliográfiákat, műjegyzékeket, monográfiákat, kézikönyveket és lexikonokat, és 22 nyelven rendelünk zenei szakfolyóiratokat. Ezek között több olyan is van, amely Magyarországon jelenleg kizárólag nálunk olvasható.

2009-ben a Zeneműtár állományának gyarapítására 2 millió forintot költöttünk, részben saját forrásból, továbbá ODR támogatásból, behajtásból származó bevételből, alapítványi támogatásból, illetve a könyvtár egyesületén belül, olvasókból és egyesületi tagokból alakult Zeneműtár Támogatók Köre segítségével. Ezt az összeget kellett megosztani a különböző dokumentumhordozók között: nyomtatott kotta, CD, DVD. A vásárlás mellett ajándékok, hagyatékok és kötelesepéldányok is segítik a gyarapítást. Olvasók, zeneszerzők ajánlják fel ajándékaikat a Zeneműtárnak: a lengyel Chopin Intézet, a Norvég Nagykövetség, Solymosi Tamás, Horváth Barnabás, Tóth Armand zeneszerzők.

A 2009-es év hagyatéki átadásából ki kell emelnünk dr. Benkő Csaba rendkívül értékes klasszikus dzsessz CD hagyatékát (473 darab), amelyet NKA miniszteri keretből tudtunk megvásárolni, és Hód-sági Ede zene tanár kotta-hagyatékának nagy részét. Célunk, hogy magas színvonalú, jól válogatott és összeállított anyaggal segítsük a zenével professzionálisan foglalkozó, vagy akár a zenét kedvelő olvasók érdeklődését, munkáját a népzene, a világzene, a dzsessz, a kortárs és klasszikus komolyzene területéről.

Védett állomány

Mivel az OIK az egyik legfiatalabb országos szakkönyvtár, gyűjteményének csupán kicsiny, de nem elhanyagolható része védett, amely a XVII., XVIII. és többségében a XIX. században kiadott könyv. Ezek fokozott gondosságot igényelnek. A katalógusunk szerint 1626 darabnak van szüksége ilyen kitüntetett figyelemre. Ebből 97 a *muzeális dokumentum*. A védett jelzettel megkülönböztetett, különgyűjteményként tárolt állományrész sok áthelyezés és rosszul megválasztott tároló hely után került a zárt raktárba. Itt az állandó hőmérséklet és páratartalom biztosítja, hogy a több mint százéves dokumentumok állaga ne romoljon tovább. Az időnkénti átvizsgálások során kiválogatásra kerülnek a javításra, kötésre szoruló példányok. Az állapotmegóvás kizárólag pályázati forrásból lehetséges. Az utóbbi két évben NKA keretből 69 dokumentumot restauráltattunk.

Dokumentumvédelem

Kötetésre az elmúlt évben – anyagi okok miatt – igen szolid mértékben került sor, holott az állomány kb. 1%-a kötésre vagy újrakötésre szorult. Raktáros munkatársaink a dokumentumok állagmegóvása érdekében gerincragasztó géppel és kézi ragasztással próbálják a dokumentumokat használható állapotban megőrizni. 2009–2010-ben 537 dokumentum javítására került sor. Emellett a rendszeres raktárrendezések alkalmával portalanítják az állományt és elvégzik a polcok tisztítását. A raktárak telítettsége miatt erre a munkára egy évben többször is szükség van. Az állomány egyéb védelmét komplex módon, többféle hagyományos és nem hagyományos módszerrel igyekszünk megoldani. Az épületet *7x24 órás tűz- és behatolásjelző rendszer* védi. Nyitvatartási időben a *kártyás beléptető rendszer* oldja meg a belépések vizsgálatát, amely összeköttetésben áll az integrált könyvtári rendszerrel, valamint a *lopásgátló kapukkal*. A lopásgátló kapuk a dokumentumokban elhelyezett mágnescsíkokat érzékelik, ha a kölcsönzési ponton nem hatástalanították őket. A zeneműtári CD/DVD állomány védelmét a *lemezek zárt tárolásával* oldjuk meg, tehát csak az üres tokok vannak a polcokon, a hanghordozók csak a kölcsönzési tranzakciókor kerülnek az olvasókhoz. A szabadpolcos állománynál *speciális zárt védőtokokkal* gondoskodunk a hangoskönyvek, nyelvi hangzó anyagok, DVD-k egy részének védelméről; ezek átlátszó műanyag tokban vannak elhelyezve, amit kölcsönzéskor a könyvtárosok mágneses nyitó szerkezettel szednek le.

Az állomány feldolgozottsága

Mondhatnánk, hogy az OIK állományának feldolgozottsága csaknem 100%-os. Ám ez – a mi minőségi követelményeinket tekintve – nem igaz. Némi múltba tekintésre van szükség ahhoz, hogy a jelenlegi állapotra rávilágítsunk. A könyvtár 1997-ben vásárolta meg az SRLIB integrált könyvtári rendszert. A cél az volt, hogy a teljes állomány minél előbb elérhető legyen a számítógépes katalógusban. Ennek következménye, hogy a dokumentumok egy részének csak az alapadatai (szerző, cím, kiadási év, példányadatoknál: raktári jelzet, leltári szám, példányazonosító) vannak rögzítve. Ezekről a dokumentumokról jegyzékek készültek, amelyek alapján azóta is tart az adatkiegészítés, de most már autopszia alapján. A kiegészítés előtt az illetékes nyelvi referens készbe veszi és átnézi őket, s ha szükséges, javaslatot tesz a selejtezésre. Ezzel tulajdonképpen két munkafázist végzünk, egyszer kell csak kézbe venni a könyveket, s csak azokat egészítjük ki, amelyek visszakerülnek a polcokra. Emellett *évente 3000-5000 között volt az új dokumentumok száma*, melyeket a gépesítés bevezetése óta *naprakészen, teljes körűen* dolgozunk fel. Ma már elmondhatjuk, hogy az állomány több mint 80%-ának teljes leírása elérhető könyvtárunk katalógusában.

2010–2011 jelentős feldolgozó feladata nyertes TÁMOP pályázatunkból valósul meg. Az OSZK *Humántudományi tanulmányok és cikkek adatbázisában (HUMANUS)* közös felületen is megjelenő *Nemzetiségi és Etnika Adatbázis* bővül az 1985 és 1991 között megjelent nemzetiségi cikkekkel. A fejlesztés révén további 8500, egységes feldolgozási elvek szerint készült rekord lesz kereshető a közös felületen. Ezen túlmenően az OIK könyv – média – periodika katalógusa kiegészül a magyarországi nemzetiségek és különböző népek tradicionális népzenei kottáival, népzenei és opera hanglemezeivel; ez 950 új rekordot jelent.

Elkezdődött a *kották analitikus feltárása* is a beérkezett újdonságok, a már állományban lévő verseny- és szimfonikus művek, illetve az énekes anyagok területén. Naprakész a CD-k és a DVD-k feldolgozottsága; ezek adatainak csak visszamenőleges javítása, kiegészítése tartozik a feladatok közé. 2010-ben megtörtént a *dzsessz és a népzenei CD-k analitikus feltárása*. A zenei hanglemezek számítógépes katalógusban való feltárása még nincs megoldva. A TÁMOP pályázat alkalmat adott arra, hogy elkezdődjön a közel 10 000 hanglemez

ből álló állományrész feldolgozása: az opera és a népzenei hanglemezek feldolgozottsága 2011 júniusára lesz teljes.

Integrált könyvtári rendszer

Könyvtárunk 2005-óta használja a HunTéka integrált könyvtári rendszert. Az OIK adatbázisai közül 368 ezer könyv-, média- és periodikarekord, a saját építésű nemzetiségi cikkadatbázisban több mint 100 ezer rekord, műfordítás-adatbázisunkban 33 ezer bibliográfiai rekord található. Az OPAC látogatók száma közelíti a 800 ezret, a keresések száma meghaladja az 1 milliót.

Míg a nyilvános katalógus a használót segíti, a katalógusmodul lehetővé teszi, hogy a magyar katalógizálási szabályokat követve valamennyi dokumentumtípus (beleértve a nem hagyományos és az elektronikus dokumentumokat is) tartalmi és formai feltárása elvégezhető legyen. A feltárt dokumentumokhoz teljes szövegű, képi vagy hangzó anyagok is hozzákapszolóhatók. A feltárás során a szoftver támogatja a könyvtárost a szabályos besorolási adatok (szerzők neve, tárgyszavak, sorozati címek) és a „kvázi” besorolási adatok (kiadók, nyomdák, megjelenési helyek neve stb.) ellenőrzésében, így az állomány adatai áttekinthetők, rendszerezettek és szakmailag is megfelelő minőségűek lesznek. A modulban kaptak helyet az állomány-ellenőrzési és -apasztási műveletek elvégzését támogató eszközök is. A *periodika (folyóiratkezelő) modulban* a könyvtáros nyilvántarthatja az állományban meglévő időszakos kiadványok adatait, naprakészen nyomon követheti a periodikák füzetének beérkezését. A kezdetektől fogva használjuk a *kölcsönzési modult*, amellyel a könyvtáros kényelmesen és gyorsan elvégezheti a különféle olvasószolgálati feladatokat (kölcsönzés, előjegyzés, olvasók nyilvántartása stb.), és ezek alapján részletes kimutatások és statisztikák készíthetők (pl. aktuális kölcsönzések, előjegyzések, éves statisztikák). A kölcsönzési paraméterek részletesen beállíthatók a különböző olvasói osztályokra vonatkozóan. 2008-ban a modulra alapozva vezettük be a „FÜLES” szolgáltatást, amely a kölcsönzés lejárat ideje előtt küld figyelmeztetést az olvasónak, s ugyanígy, az olvasójegy közelgő lejártára is figyelmeztet. Emellett lehetőség van különböző szempontok alapján leválogatott olvasói csoportoknak, vagy valamennyi használónknak üzenetet küldeni (pl. nyitva tartás változása, nyári szünet, rendezvény).

A könyvtár informatikai ellátottsága

Könyvtárunkban *113 számítógép van*, amelyből 9 szervergép, 76 dolgozói munkaállomás és 28 az olvasóké. 2009-ben intézményünk lecserélte az olvasói internethasználatra fenntartott számítógépeket, így ma 9 modern, nagyfelbontású monitorokkal ellátott, energiatakarékos internetes számítógép segítségével böngészhetnek a világhálón. 5 számítógép áll rendelkezésre az adatbázisok és a szótárak használatára, valamint DVD és multimédiás CD-k lejátszásához, ezek közül több is NAVApont. Egy terminál szolgálja az elektronikus könyvtárközi szolgáltatások igénybevételét, egy számítógép áll a vakok és gyengén látók rendelkezésére. Ezt a számítógépet képernyő-felolvasó és nagyító alkalmazásokkal láttuk el, illetve Braillebillentyűzettel is felszereltük.

2010 februárjától könyvtárunk új szolgáltatással bővült, bevezettük a *házon belüli laptop-kölcsönzést*. Olvasóink 500.- forintos napi díjért kölcsönözhetnek mobil számítógépet, melyet szabadon használhatnak a könyvtár területén. A meglévő 9 nyomtatóból olvasóink rendelkezésére áll két hálózati multifunkcionális készülék, melyek szkennelésre, fénymásolásra és kötésre is alkalmasak. Könyvtárunk egy analóg és egy digitális projektorral is rendelkezik.

Internet-hozzáférés

Az OIK-ban 1998 óta van az olvasók számára webes internet-hozzáférés. Az ekkor még 64 kb/s sebességű bérelt vonalat később felváltotta egy 4000/260 kb/s sebességű ADSL vonal, majd 2008-ban ezt bővítettük egy második, 8000/520 kb/s sebességű kapcsolattal. Az olvasók a számítógépeken korlátozás nélkül elérhetik a világhálót. Beiratkozott olvasóink számára *napi egy óra internethasználat díjmentes*. Intézményünk lehetővé tesz vezeték nélküli (Wi-Fi) internet-hozzáférést is, melyet beiratkozott vagy napijeggyel rendelkező olvasóink korlátozás nélkül, ingyen használhatnak valamennyi közösségszolgálati térben. Az előfizetett adatbázisok elérhetők a vezeték nélküli internet-hozzáférés segítségével is.

A könyvtár honlapja

Az OIK 1999-ben kapcsolódott az internet vérkeringésébe. Azóta kisebb változtatásokkal, de mindig folyamatos frissítéssel, *naprakészen üzemeltetjük weboldalunkat*. A Web 2.0 egyre szélesebb körű elterjedése, a technika fejlődése és az újabb

felhasználói igények ösztönöztek egy új szoftver megvásárlására és az új OIK-portál felépítésének megkezdésére. Jelenleg az adatok és a tartalmak feltöltése/áttöltése zajlik.

Meglévő weboldalunk (www.oik.hu, 4. ábra) fő feladata is a jelenlegi és a leendő használók tájékoztatása, az állomány megismertetése és az online keresés biztosítása. Törekvésünk, hogy minden olyan információt tartalmazzon, amely érdekelheti a használót (elérhetőségek, a beiratkozás feltételei, nyitva tartás, gyűjtemény, szolgáltatások, rendezvények, linkgyűjtemény, képgaléria) és amelyet fontosnak tartunk közölni magunkról

(történet, szervezet, hivatalos dokumentumok, stratégiai tervek, elismerések). A honlapról elérhető a könyvtár mellett működő civil szervezetek, partnereink, hírleveleink, blogunk, facebook oldalunk.

Az olvasó saját azonosítóval és jelszóval megnézheti saját adatait, kölcsönzéseit, tartozásait. Előjegyzést és hosszabbítást kérhet és üzenetet küldhet a könyvtárosnak. Lehetősége van arra, hogy az igényelt címet/példányt előjegyezze magának. Ellenőrizhető a személyes adatok helyessége, a beiratkozás érvényessége.

BIBLIOTÉKA Országos Idegennyelvű Könyvtár OKM

Könyvtárunk | Katalógus | Nyitva tartás | Rendezvényeink | Szolgáltatások | Folyóirataink | Kiadványaink | Fényképalbum | Linkek | Webtérkép

Kerdezd a könyvtárost

2010.09.03-05. [Az OIK a Nyelvszínházban](#)

2010.09.08. [Lugosi László Negy görög sziget - fotókiállítás](#)

2010.09.10. [Gunnar Waerness: Teremj, világ! - könyvbemutató](#)

[Inyenceknek! Olvasmány-ajánló 4.](#)

2010.09.24. [Az OIK Nyitva Tartás Napja a Nyelvek Európai Napján](#)

Az OIK hírlevelei

Cím Bp., 1056 Molnár u. 11.
Postacím 1462 Bp. Pf. 469.
Telefax +36 (1) 318-0147
Telefon (központ) +36 (1) 318-3688
Telefon (kölszönző) +36 (1) 318-3688/111
Mobil (kölszönző) +36 (70) 5472-051
Telefon (tájékoztató) +36 (1) 318-2772
Tájékoztató e-mail tajekoztato@oik.hu
Kölszönzés e-mail kolszonzo@oik.hu
Könyvtárközi e-mail kkozi@oik.hu
Zeneműtár e-mail zenemutar@oik.hu
Igazgatóság e-mail igazgatóság@oik.hu

Lezárult a Műfordítás-pályázat 2010

Digitális gyűjteményünk katalógusa

Használói elégedettség vizsgálat letölthető dokumentumai

Referenci ajánlatok - finn, francia, angol, cseh, német, szlovák, szerb, orosz, lengyel

Új hangoskönyvek

facebook

Országos Idegennyelvű Könyvtár
Tetszik 319

Oldaltérkép

Országos Idegennyelvű Könyvtár Az oldal megtekintéséhez 1024*768-as felbontás, IE5 böngésző és ennél magasabb verziószámú változatai ajánlottak OPAC katalógus

4. ábra Az OIK honlapja

Elektronikus szolgáltatások

Az elektronikus könyvtári szolgáltatások szerepe az elmúlt évtizedben felértékelődött. Felnőtt egy olyan generáció, amely „anyanyelvi szinten” kezeli a számítógépet, ugyanakkor gyakran tapasztaljuk, hogy az adatbázisok jelentőségével, használatával koránt sincs tisztában. A legkényelmesebb az lenne a használónak, ha otthonról érhetne el sok-sok elektronikus forrást, de a helyben használatkor igénybe vehető könyvtárosi segítség, amely szak tudás és gyakorlati tapasztalat összessége, igen sokat jelent az eredményes adatbázis-használatnál.

Az adatbázisok kiválasztása a gyűjtőkörnek megfelelően történik. Az ingyenesen elérhetőket törek szünk teljességgel adni, a fizetős adatbázisok választékának a költségvetés szab határt (egyre szűkebbet). Ennek megfelelően az OIK-ban elérhető fontosabb online adatbázisok központi (minisztériumi) finanszírozással: EBSCO Research Databases.

Az EISZ-en keresztül hozzáférhető:

- LRC (Literature Resource Center) világirodalmi és nyelvészeti források és teljes szövegek több nyelven;
- MLA International Bibliography (az 1883-ban alapított *Modern Language Association of America* adatbázisa, az egyik legátfogóbb bibliográfia a nyelvészet és a világirodalom területén: tanulmányköteteket, több mint ötezer folyóiratot illetve kézikönyveket tár fel részletesen);
- Oxford Music Online (korábban Grove Music Online) (zenei adatbázis teljes szövegekkel, gazdag életrajzi anyaggal angol nyelven; az online zenekutatás vezető adatbázisa).

Tesztre készen (az *Akadémiai Kiadó* és az *Idegennyelvi Továbbképző Központ* együttműködésével megjelent nyelvvizsgateszteket feldolgozó program, angol, német és francia nyelven).

A *Scriptum Kiadó* szakszótárai (műszaki, közgazdasági, kereskedelmi és általános szótárak).

Akadémiai Kiadó Folyóirattár (több mint 50 folyóirat érhető el ingyenesen, 1999-ig visszamenőleg, több mint 40 tudományágban).

Akadémiai Elektronikus Könyvtár (általános- és szakszótárgyűjtemény).

NAVA (Nemzeti Audiovizuális Archívum).

Az OIK által finanszírozott adatbázisok:

LLBA (Linguistics and Language Behaviour Abstracts, a világ minden tájáról szemlésző nyelv tudományi bibliográfia);

BDSL (Bibliographie der Deutschen Sprach- und Literaturwissenschaft, online adatbázis lelőhely megjelöléssel);

GALE Virtual Reference Library (kortárs világirodalom és irodalomtudomány tárgyú e-enciklopédiák).

Igyekszünk minél több teljes szövegű dokumentumot online elérhetővé tenni. Elektronikus gyűjteményünk a „Határtalan Európa” (a Kultúrák találkozása című 2004-es rendezvénysorozat anyagának publikálásával indult. A kiadvány html formátumban érhető el a <http://www.oik.hu/kiadvany/kezdő.htm> URL-ről.

A következő lépcsőt a két évente megjelenő intézményi Évkönyvek elektronikus változatának (PDF) közzététele jelentette (2002, 2004, 2006, 2008) a <http://www.oik.hu/kiadvany/evkonyv.htm> címen.

2008-ban a „Digitális Képkönyvtár” pályázat segítségével megvásároltuk integrált könyvtári rendszerünk elektronikus könyvtári modulját (JADOX), melynek segítségével először a kép dokumentumok feltárását kezdtük meg, majd teljes könyvek digitalizálását is elindítottuk. 2010-ben már a hanganyagok digitális feltöltésének tesztelését végezzük a későbbi komplex szolgáltatások elindításához: <http://opac.oik.hu:7180/jadox/>.

Egyéb szakmai szolgáltatások

Az egyéb szakmai szolgáltatások közé tartoznak az országos szakkönyvtári feladatok, az OIK saját építésű adatbázisai, amelyek a gyűjtemény egységéből és a munkatársak tudásából, szakmaszeretetéből erednek. Folyamatosak a magas színvonalú hagyományos szolgáltatások (beiratkozás, kölcsönzés, hosszabbítás, előjegyzés, helyben használat stb.) is.

Az OIK egyik legfontosabb feladata a *nemzetiségi szakkönyvtári feladatok ellátása*, azaz a nemzeti és az etnikai kisebbségekkel foglalkozó dokumentumok gyűjtése, feltárása és szolgáltatása, a nemzetiségi és etnikai gyűjteményt fenntartó könyvtárak koordinációs központjaként dokumentumokkal való ellátásuk, az alapfeladatokhoz tartozó szakirodalmi adatbázisok építése és szolgáltatása, valamint szakirodalmi tájékoztatás és tanácsadás a kisebbségi témakörben. Ennek érdekében a

könyvtár gyűjti, és hozzáférhetővé teszi a 13 hivatalosan elismert magyarországi kisebbség nyelvein született műveket, ezek magyar fordításait, valamint az ezekhez kapcsolódó szekunder irodalmat.

A nemzetiségi és etnikai cikkek adatbázisa (több mint 100 ezer rekord) 1992-ig visszamenőleg tartalmazza

- a magyarországi 13 kisebbséggel kapcsolatos;
- a kisebbségben/emigrációban élő magyarságról szóló;
- a magyarországi zsidósággal kapcsolatos;
- a kisebbségi kérdéskör nemzetközi vonatkozásait tárgyaló (a világ kisebbségeivel, a nemzetközi és helyi szinten zajló társadalmi folyamatokkal kapcsolatos témák);
- a migránsokkal, migráció jelenségével foglalkozó publikációkat.

Előzményei a nyomtatásban megjelent, 1945–1975 közötti időszakot feltáró retrospektív bibliográfiák és az 1985–1991 közötti kurrens bibliográfiák.

Az OIK konzorciumi alapító tagként csatlakozott a HUMANUS tartalomfeltáró szolgáltatáshoz, melyben a kisebbségtudományi terület gondozója.

A könyvtár műfordítás adatbázisa (33 ezer rekord) 1987-től napjainkig tartalmazza:

- a magyar nyelvű folyóiratokban megjelent külföldi szerzők szépirodalmi műveinek fordításait;
- a kortárs külföldi szerzők műveinek első magyar nyelvű fordításait;
- előzetes közléseket a készülő kiadásokból;
- kiadatlan vagy régi fordítások első közlésének, újraközlésének adatait.

Előzményei az 1982–1986 között megjelent nyomtatott bibliográfiák.

2008-tól mindkét adatbázis cikkei tartalmazzák a teljes szövegkapcsolatot, ha az elektronikusan is létező szöveg megfelel a szakmai kritériumoknak. Csak azokat a szövegeket vehetjük figyelembe, amelyek szerzői jogilag tisztázottak, archiváltak, és amelyeket megfelelő formátumban tettek közzé. A feldolgozott forrásdokumentumok bibliográfiai rekordjai tartalmazzák azok elektronikus hozzáférését is.

Országos nemzetiségi dokumentumellátás

Az OIK feladata a 13 hivatalosan elismert kisebbség államilag finanszírozott dokumentum-ellátá-

sának koordinálása. Ebben a munkában partnerek a 19 megyei könyvtár és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár. A Nemzetiségi és Dokumentációs Osztály munkatársai ajánlólistákat tesznek közzé, amelyek tartalmazzák a kisebbségek anyaországában megjelent dokumentumok és a hazai kisebbségek kiadványainak adatait. A partnerkönyvtárak online rendelhetnek és önállóan is vásárolhatnak ezekből. A rendelések alapján munkatársaink beszerzik és eljuttatják a kiadványokat a partnerkönyvtáraknak. A szakmai feladatokon túl a kisebbségek dokumentumellátására rendelkezésre álló évi 5 Mft-os keret teljes adminisztrációját, logisztikáját, elszámolását nagy hozzáértéssel végzik.

A nyelvstúdió szolgáltatásai

Az OIK nyelvstúdiójában 84 nyelv tanulásához található anyagot a látogató (5. ábra). Nyelvoktató dokumentumaink közül – használat szempontjából – a kölcsönözhető nyelvkönyvek és nyelvkönyvcsomagok állnak az érdeklődés élén. A helyben használat is jelentős, hiszen a kézikönyvek, az interaktív nyelvtanító CD-ROM-ok, és egyes nyelvkönyvek is csak helyben használhatók. 2009-ben 28 nyelvet tanultak nyelvstúdióunkban, ennek keretében 655 órát töltöttek nálunk, s ez alatt 1099 dokumentumot használtak.

5. ábra A nyelvstúdió állományából

Zeneműtári szolgáltatások

Az OIK Zeneműtára a hagyományos és az elektronikus szolgáltatások mellett felszereltségével is igyekszik a különböző olvasói igényeket kielégíteni. Lehetőség van itt zenehallgatásra, CD-ROM-ok és DVD-k megtekintésére, nyugodt, elmélyült munkára (akár saját vagy tőlünk kölcsönzött laptoppal) és zongora használatára.

Zenehallgatásra 16 lehallgató hely áll az olvasók rendelkezésére, CD-t és bakelit lemezeket lehet hallgatni. A Zeneműtárban jelenleg két számítógépet használhatnak olvasóink, melyeken önállóan lehet zenét hallgatni, meg lehet nézni a Zeneműtár állományában lévő DVD-ket és ezekről a gépekről érhető el a könyvtár katalógusa, illetve az Oxford Music Online adatbázis. Minden beiratkozott olvasónk gyakorolhat a Yamaha típusú elektromos zongorán néma üzemmódban, fülhallgató segítségével véve igénybe a hangzás ellenőrzéséhez. A szabadpolcokon, tematikus rendben elhelyezett 30 ezres kottaállományból pedig élmény válogatni (6. ábra).

6. ábra CD-k és zenei folyóiratok

Rendhagyó órák, csoportos látogatások

Az OIK rendszeresen fogad könyvtárlátogató csoportokat. Ezek egy része a gyűjteménnyel, az épülettel, a szolgáltatásokkal ismerkedik, mások tematikus illetve idegen nyelvű vezetést igényelnek. A többnyelvű oktatást folytató középiskolák tanárai, diákjai, valamint az egyetemi nyelvi fakultások hallgatói is szívesen látogatnak el hozzánk, hiszen nemcsak egy olyan könyvtárat látnak, amelyben a tanult idegen nyelven eredetiben találnak szak- és szépirodalmat, a nyelvtudás fejlesztését lehetővé tevő nyelvi anyagokat, de autentikus, *idegen nyelvű vezetésben is részesülhetnek*.

Az iskolák rendhagyó órákat tarthatnak a könyvtárban, melyhez előzetes egyeztetést követően könyvtárosi segítséget kapnak (dokumentumok előkészítése, adatbázisok használata stb.) Lehetőség van *kutatás-módszertani foglalkozások* megtartására is.

A Zeneműtár informális képzésként *nyílt órákat* szervez diákoknak, tanároknak és érdeklődőknek; például *Mozart Varázsfuvola* c. operájának áriáin keresztül betekintést nyerhettek az operaénekesek műhelymunkájába, másik alkalommal a zene születéséről és a zeneszerzői munka műhelytitkeiről hallhattak (7. ábra).

7. ábra Kulisszák mögött (nyílt óra a Zeneműtárban)

Fajsi Károly eszperantó különgyűjtemény

Fajsi Károly (1911–2004), világhírű eszperantista az 1960-as évektől gyűjtötte az eszperantó nyelvről és irodalomról, illetve általában a mesterséges nyelvekről szóló irodalmat és az ezekhez kapcsolódó dokumentumokat. A gyűjteményt 12 000 kötet könyv, valamint folyóiratok, cikk-kivágatok, képeslapok, fotók és egyéb muzeális-jellegű tárgyi dokumentumok alkotják, melyeknek feldolgozása jelenleg is folyik. A könyvállományról, a feldolgozott dokumentumokról két kötetkatalógus tájékoztat. Ütemterv szerint folyamatosan zajlik a gyűjtemény előre meghatározott részének digitalizálása, elsőként a fotókat és a képeslapokat fogjuk elektronikusan hozzáférhetővé tenni. A különgyűjtemény anyagából rendszeresen rendezünk kiállításokat. Külföldi eszperantisták is gyakran látogatják a gyűjteményt, valamint felajánlásaikkal gazdagítják az OIK eszperantó nyelvű gyűjteményét.

ODR tevékenység

Az OIK a kezdetektől az *Országos Dokumentumellátó Rendszer (ODR) szolgáltató tagkönyvtára*. A könyvtárközi tranzakciók száma évente több mint

ezer. 2009-ben 175 könyvtárral volt kapcsolatunk, 709 dokumentumot kölcsönöztünk, ebből 665 volt eredeti, 36 elektronikus és 8 fénymásolat (a nyelvek sorrendje: angol, német, magyar, orosz, olasz stb., a tranzakciók hatoda zenei dokumentum). *A beérkező könyvtárközi kéréseket legkésőbb másnap teljesítjük.* Az ODR szolgáltatást minden lehetséges módon népszerűsítjük. Kollégáink szóban ajánlják, az ODR plakátok és szórólapok épületünk több pontján megtalálhatók, a honlap nyitóoldalán van az ODR logó, mögötte pedig a bővebb információk és az online kérelmlap. Könyvtárunkban az OKM megbízásából 2009 decemberében ODR ellenőrzést tartott *Koltay Klára*, a *DEENK* főigazgató-helyettese, vizsgálva az OIK szolgáltatásának színvonalát, a nyilvántartásokat, pénzügyi elszámolásokat. Jelentésében elismeréssel írt az itt tapasztaltakról. Szakmai fórumokon partnerkönyvtáraink is elismerik szolgáltatásainkat.

A könyvtár minőségmenedzsmentje

Az OIK 2005-ben kapcsolódott a „*Könyvtári Minőségfejlesztés 21*” projekthez, amelynek célja a minőségmenedzsment-elvek gyakorlati alkalmazásának megvalósítása volt. Erről és a könyvtár által elvégzett munkáról a szakajtó több cikkben is beszámolt, valamint részletesen olvasható „A jó gyakorlat a könyvtári minőségirányítás bevezetéséhez” sorozatcímmel megjelent kötetekben.¹

Az utóbbi két évben elkészült az *OIK stratégiai terve a 2009–2013 közötti időszakra*, (<http://www.oik.hu/stratterv/strattervek.htm>), valamint a *Minőségi Kézikönyv* és a könyvtár *Marketing Stratégiája*. Befejeződött és kiértékelésre került a használói (olvasói, nemzetiségi partneri) és a dolgozói elégedettségmérés. Kísérleti jelleggel megkezdődött a dolgozók munka- és teljesítményértékelését. A vezetői testület által kidolgozott szempontrendszer alapján számszerűsítve értékeltük a munkatársak teljesítményét, ehhez kértük a kollégák önértékelését, valamint személyes beszélgetésre is sor került velük. Tapasztalataink szerint a minőségelvű szemlélet elterjedése *több pozitív irányú változást is elindított* az OIK-ban. Tudatosította a meglévő értékeket, lehetőségeket, és rávilágított arra, hogy ezeket hogyan lehet még célszerűbben hasznosítani. Ugyanakkor folyamatosan új értékek teremtésére, az egyéni és a csoportmunka, valamint a nyújtott szolgáltatás tökéletesítésére ösztönöz. A feladatok végrehajtásakor végzett csapatmunka javította az osztályok közötti kapcsolatot és a kommunikációt. Álljon itt erre egy példa! A minő-

ségelvű szemlélet kialakulása nélkül nem lehetne ilyen sikeres a *behajtásra átadott olvasói tartozások kezelése*, mely több osztály összefogásával végzett feladat. Bár a felszólítást külső követeléskezelő cég végzi, a szabályozott folyamatban részt vesznek nemcsak az Olvasószolgálat és a Zene-műtár munkatársai (adatok szolgáltatása, pontosítása, folyamatos jelentése a behajtó cégnek, a visszahozott dokumentumok adminisztrációja; a felszólított olvasók problémáinak, indulatainak kezelése; napi jelentés küldése; a vitás és kérdéses esetek nyilvántartásaink szerinti adatokkal történő alátámasztása; statisztikák készítése), hanem a nyelvi referensek (elvesztett könyvek kártérítésének vagy pótlásának meghatározása), az Informatika, a Gazdasági osztály, a Gondnokság (érdeklődő, néha ingerült olvasók „kezelése”) egyaránt. A behajtó cég tevékenységének is köszönhetően eddig csaknem *800 dokumentum került vissza és 6 millió forint bevétel keletkezett.*

Évek óta kiemelten fontos terület a fogyatékkal élők könyvtári ellátásának állandó javítása, vagyis az *esélyteremtés, például a Siketek és Nagyothallók Országos Szövetségével együttműködésben* (8. ábra).

8. ábra A SINOSZ programjai az OIK-ban

Már az OIK első stratégiai tervének mellékletét képezte a „Munkanyag az Országos Idegennyelvű Könyvtár tényleges akadálymentességének kialakításához” című dokumentum. A 2009–2013 évi stratégiának is része az akadálymentesítés folytatása. Az akadálymentesítés eszméjét, szemléletét követve a lehetséges átalakítások, szolgáltatásbővítések tételesen a könyvtár akadálymentesítési stratégiájában lettek publikálva 2008-ban. *Munkatársunk jelnyelvi tolmács és esélyegyenlő-*

ségi referensi képzésben is részt vett. Az épületen eddig elvégzett átalakítások eredményeképpen a szolgáltatásba bevont tereket részlegesen akadálymentesnek tekinthetjük. Az intézményben történő közlekedés és a szakkönyvtár szolgáltatásainak komfortosabb, biztonságosabb használatához, önálló igénybeviteléhez további beruházások szükségesek, s ezek megvalósításához a sikeres KMOP 4.4.2 pályázat 20 MFt összege segít hozzá.

Marketing és PR tevékenység, rendezvények

Az OIK nem csak várja, hogy a felhasználók megtalálják, hanem aktívan tesz is azért, hogy elérje a lehetséges olvasókat. Kollégáink számos rendezvényre „települtek ki”, hogy kedvezményes helyszíni beiratkozást ajánlva, szórólapokkal, prospektusokkal, egyéb reklámanyagokkal minél több emberrel ismertessék meg és népszerűsítsék az intézményt. (ELTE Könyvtári Nap két alkalommal, ELTE Bölcsész Napok, Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola és Gimnázium, Oktatás Hete, 2010. évi Nyelvpárádé, Európai Nyelvi Kóktélpár a Gödörben, Európa Pont megnyitója a Millenárison, 9. ábra.) Fontos az OIK egységes megjelenése a különféle propagandaanyagokon. Van magyar, angol, német és orosz nyelvű könyvtárismertető leporelló, hétféle szolgáltatásismertető szórólap (pl. az *Akadálymentesen* című fekete-fehér, jól olvasható), plakát, egységes meghívó, könyvjelző, toll, emblémás hőkötet mappa, a munkatársak két nyelvű névjegye és az „OIK – mert megérdemlem!” feliratú póló.

9. ábra A Millenárison

A minőségbiztosítási munka részeként *feltérképeztük partnereinket*, s a Microsoft Outlook levelező-

rendszer névjegykártyáin tartjuk nyilván őket, szervezeti egységenként, rendezvényenként (a protokollmappában összesítve is). A folyamatosan frissített lista lehetőséget nyújt a célzott tájékoztatásra, a megfelelő felhasználói csoportok kiválasztására.

Az OIK nagy gondot fordít arra, hogy olvasóit, *használoit minél többféle módon, minél több csatornán keresztül tájékoztassa*. A könyvtár működéssel, nyitva tartásával, szolgáltatásaival kapcsolatos változásokról, rendezvényeinkről, aktuális eseményekről a bejáratnál elhelyezett üzenőfalon, plakátokon, szórólapokon, honlapunkon, blogunkon, a Facebookon és személyesen is nyújtunk tájékoztatást. Közérdekű eseményekről (rendkívüli zárva/nyitva tartás, nyári nyitva tartás, áramszünet stb.) minden e-mail címmel rendelkező felhasználónkat értesítjük.

Büszkék vagyunk arra, hogy *a web 2.0-s szolgáltatások terén az OIK országosan is az élen jár*. 2008 júniusa óta ott vagyunk az iWiW-en, 2010 tavasza óta a Facebookon, ahol rajongóink száma már több mint 700. Itt az olvasókkal való kommunikáció, interakció is egyszerűbb, hatékonyabb. A rendezvényekről ún. eseményt lehet létrehozni, s ilyen módon is látogatásra invitálni olvasóinkat.

Az olvasók még könnyebb eligazodását, érdekes, színes hírekkel való tájékoztatását tűzte ki célul az OIK 2007 októberében elindult blogja, a Kávészünet: <http://oik.klog.hu/>. A blog a honlapnál jóval személyesebb hangvételű, ahol a kollégák beszámolhatnak az intézmény különféle rendezvényeiről. Programokat, olvasmányokat ajánlhatnak, hírt adhatnak új dokumentumok beszerzéséről, megemlékezhetnek évfordulókról stb. A blog természeténél fogva sokszínű és változatos, ahol a könyvtár több munkatársa is rendszeresen közöl hosszabb-rövidebb anyagokat, s emellett az olvasóknak is lehetőségük van kommentek hozzáfűzésére, kérdések feltevésére.

2008 januárjától az olvasók széles körét érintő információkról havi rendszerességgel megjelenő online tájékoztatót, *Hírlevelet* készítünk, melyben hírek, események, újdonságok, irodalmi és zenei évfordulók, lezajlott és várható rendezvények, hasznos linkek találhatók.

Mindezeket jól kiegészíti *a könyvtár Picasa fotóalbuma*, <http://picasaweb.google.hu/idegennyelvu>, hogy a szöveges tájékoztatás mellől a képek se

maradjanak el. A több mint 40 albumnyi anyag változatos képet fest a könyvtár mindennapjairól.

Nemcsak népszerűsíteni kell a könyvtárat, hanem fontos a *meglévő használók* magas színvonalú, segítőkész *kiszolgálása*. Célunk, hogy érezze jól magát nálunk az olvasó. A ruhatárban kisebb vagy nagyobb zárható szekrények közül választhatnak, vagy a ruhatárosra bízják kabátjukat, táskájukat. Mivel azonban már a könyvtárlátogatás is egyre több eszközt igényel, több kötet könyv, számos CD összegyűjtéséhez füles műanyag kosárkát, illetve szükség szerint a nagyobb eszközök (pl. laptop) számára vászon táskát használhatnak ingyenesen. A földszinten „üzenő szigetet” hoztunk létre, „üzenő fal” ad lehetőséget vendégeinknek magánszolgáltatások (pl. nyelvóra) és számunkra fontos információk közlésére, illetve egy másik táblán tájékoztatunk az intézmény és egyéb együttműködő szervezetek aktuális programjairól. A ruhatár mellett fedett, őrzött *kerékpártárolót* használhatnak, a mozgásukban korlátozottaknak *kerekesszéket* tudunk adni.

Az OIK soknyelvű, sokféle kultúrát reprezentáló gyűjteményét fejleszteni, kulturális rendezvényeket szervezni partnerek nélkül elképzelhetetlen. *Partnerkapcsolataink kiválóak és szerteágazók*: nagykövetségek, a budapesti kulturális intézetek, könyvári szervezetek (IKSZ, MKE, KTE), könyvtárak, kisebbségi szervezetek, nemzetiségi önkormányzatok, a fogyatékkal élők szervezetei (SINOSZ, MEOSZ), könyv- és folyóirat-kiadók,

művészeti szervezetek (Műfordítók Egyesülete, Wagner Társaság, Liszt Társaság), oktatási intézmények, egyetemi tanszékek, kéttannyelvű, nyelv- és zenetagozatos középiskolák, zenei szakiskolák.

Rendezvényeink igen sokszínűek. A programok kapcsolódnak *országos szakmai és kulturális projektekhez* (Összefogás, Internet Fiesta, Magyar Tudomány Ünnepe, Erkel-év, Liszt-év), *nemzetközi felhívásokhoz* (Nyelvek Európai Napja, Kultúrák Közötti Párbeszéd Európai Éve, Chopin-év), *évfordulókhoz, aktualitásokhoz*, de egyéni ötletek, kívülről jövő felkérések ugyanúgy helyet kapnak közöttük. Évente 60-75 rendezvényt tartunk. A 2009–2010-es időszak legsikeresebb konferenciái, előadásai az alábbiak voltak: Másként! Művészetterápiák könyvtári alkalmazása (2009), On-line gyűjtemények szervezése és kezelésük (2009), Állj ki a diszkrimináció ellen! – kerekasztal-beszélgetés (2009), Kevésbé használt nyelvek helyzete a V4-ek országában (2010) – nemzetközi konferencia a *Visegrádi Alap* támogatásával.

A rendezvénysorozatok közül kiemelésre méltó az *Alkotó könyvtáros (10. ábra)* (az MKE-vel közösen 2006 óta 11 alkalommal), az *OIK Nyílt napja a Nyelvek Európai Napján* (2011-ben már a hetedik), a *Mulandóság és halhatatlanság* (olyan kiválóságokkal, mint *Géher István, Nádasdy Ádám, Kappanyos András* és mások) valamint biblio-terápiás sorozatunk, a *műKINCSvadászát*, mely havi rendszerességgel jelentkezik.

10. ábra Alkotó könyvtárosok

2009-ben indult „A középszert még érinteni sem óhajtanám” – *Fryderyk Chopin* története c. vándorkiállítás, mely a *Nemzetközi Chopin Év* keretében a varsói *Nemzeti Fryderyk Chopin Intézet és Múzeum* és könyvtárunk több éves munkája nyomán jött létre. A vándorkiállítás anyagát a Chopin Intézet munkatársai készítették (a magyar vonatkozó részt *Sárközi Andrea*, a Zeneműtár vezetője állította össze) és az OIK-nak ajándékozták, valamint 28 db, több százezer forint értékű Chopin faksimile kotta is állományunkat gazdagítja. A szervező munkában és a lebonyolításban részt vett a budapesti *Lengyel Intézet*, három megyei könyvtár és a budapesti *Lengyel Ház* is. A kiállítást 2009. október 16-án nyitottuk meg az OIK-ban, ezt követően a debreceni *Méliusz Juhász Péter Megyei Könyvtár és Művelődési Központban*, a szegedi *Somogyi Károly Városi és Megyei Könyvtárban*, a győri *Kisfaludy Károly Megyei Könyvtárban*, a szolnoki *Aba Novák Kulturális Központban*, a budapesti *Lengyel Házban*, a követségi lengyel iskolában, a Pécsi Tudásközpontban, a *Művészetek Palotájában* és az egri *Gárdonyi Géza Színházban* láthatta a közönség.

A különféle programokon keresztül a könyvtár folyamatos párbeszédet tart fenn környezetével, bővül kapcsolatrendszere és növekszik ismertsége. A rendezvényekkel intézményünk szeretne a kultúrák találkozásának élő színterévé válni és megismertetni látogatóit a világ kulturális sokszínűségével, itt a Belváros szívében.

Megvalósítás alatt lévő pályázatok

TÁMOP-3.2.4/08/1/ KMR pályázat

„Több szólamban – Az Országos Idegennyelvű Könyvtár nemzetiségi és zenei szolgáltatásainak fejlesztése” – 19 367 770,-Ft.

Ennek keretében az OIK új portálján *nemzetiségi és zenei alportál* lesz kialakítva, melyen a könyvtárral kapcsolatos információk elérhetőek lesznek a *13 magyarországi nemzetiség nyelvén* (bolgár, görög, horvát, lengyel, lovári, német, örmény, román, ruszin, szerb, szlovák, szlovén, ukrán). Létrejön a „Kérdezd a könyvtárost anyanyelveden” szolgáltatás; a beérkező kérdéseket az OIK nemzetiségi nyelvi referensei válaszolják meg *9 nyelven* (bolgár, görög, horvát, lengyel, német, román, szerb, szlovák, szlovén). A szolgáltatás lehetővé teszi a nemzetiségek számára az anyanyelven való tájékozódást és információszerzést, elmond-

hatjuk, hogy létrehoztunk egy anyanyelv-használati alkalmat, lehetőséget. A *zenei alportál* információit *öt világnyelven* is elérhetőek lesznek (angol, német, francia, olasz, orosz). A portálok koncepciója elkészült, a tartalomfeltöltés folyamatban van.

A pályázat keretében megvalósulnak fontos *adatbázis- és katalógusbővítések* a nemzetiségi cikkadatbázisban és a zenei területen, *angol szaknyelvi és lovári nyelvi képzésben vesz részt egy-egy munkatársunk, korszerűsítjük a kölcsönző tér bútorzatát*. Emellett folyamatos a könyvtári szolgáltatások népszerűsítését és az olvasáskultúra fejlesztését célzó programok szervezése; középiskolás csoportokat fogadunk és a pályázat lehetőséget nyújt a nemzetiségi oktatási intézményekkel és civil szervezetekkel való hálózatépítésre. 2010 őszén *intenzív PR kampány* (TV, rádiók, sajtó, metróplakátok, online játék stb.) zajlott a könyvtár és a szolgáltatások népszerűsítése érdekében.

KMOP 4.4.2 / 09-2010-0001

„Komplex akadálymentesítés az Országos Idegennyelvű Könyvtárban” – 22 308 753,- Ft.

Pályázatunkban – a kiírással és az érintettek (SINOSZ, Magyar Vakok és Gyengénlátók Országos Szövetsége = MGVYOSZ, Mozgáskorlátozottak Egyesületeinek Országos Szövetsége = MEOSZ) javaslataival összhangban – az intézmény komplex akadálymentesítését tűztük ki célul, a lehető legtöbb akadály elhárításával. Így az épületbe történő bejutáshoz szükséges akadálymentes parkolótól indulva (rámvaszögcsökkentés, automata ajtó, világítás) a tájékoztató rendszereken át (feliratok, honlap) az épületen belüli közlekedés akadálymentessé tételéig (hangos térkép, ajtók akadálymentesítése, lépcsők jelzése, akadálymentes mosdó kialakítása, vezető vonalak, hang modul a lifthez, induktív hurkok) szerepelnek a megvalósítandó célok között. Ezekon kívül az infokommunikációs akadálymentesítés részeként a honlap akadálymentes változata mellett olyan számítógépek beszerzése is részei a projektnek, amelyen célszoftverek teszik lehetővé az információkhoz való akadálymentes hozzáférést (képernyő felolvasó-, nagyító szoftverek – Jaws, Magic).

Az elmúlt évek pályázati eredményei

Soknyelvű Európa: az Európai Unió kis nyelveinek tanulását segítő idegennyelvű dokumentumok beszerzése c. *NKA egyedi* pályázat. Az elnyert 2,5

millió forintból az Európai Unió kis nyelveinek (bolgár, cseh, észt, lett, litván, ír, görög, portugál, olasz, dán, svéd, holland, magyar és magyar jelnyelv) legfrissebb nyelvkönyveit, hangoskönyveket, CD-, DVD-ROM-okat, magasabb szinten könnyített olvasmányokat, a legmodernebb hanghordozókat sikerült beszerezni. http://www.oik.hu/egyeb_esemenyek/nka/Nka_egyedi_palyazat_2010.htm

A **Nemzetközi Visegrádi Alap** 3524 eurós támogatásával valósult meg 2010. február 24-én a „Kevésbé használt nyelvek helyzete a Visegrádi Négyek országaiban” c. nemzetközi konferencia, melynek előadásai kötetben is megjelentek.

Az OIK működését segítő civil szervezetek

Nagy örömet jelent, hogy 2008-ban két civil szervezet jött létre az OIK céljainak támogatására. A „Hogy az idegen nyelv ne legyen idegen!” Alapítványt egy a könyvtárunkhoz közel álló személy hozta létre, kuratóriumában több neves személy is részt vesz. A szervezet 2009-től sikeres pályázatokat nyújt be saját működésére és az OIK céljaira. Segítségükkel bővült hangoskönyv-gyűjteményünk és a Nyelvek Európai Napja programjait is támogatták. A **KÖNYV(tár)TÁMASZ Egyesület – az OIK Baráti Köre** 2007-ben azért alakult, hogy mozgósítsa a könyvtár iránt elkötelezett embereket, és összefogásukkal támogassa az intézményt. Az egyesület rendezvényekkel járul hozzá a könyvtár minél jobb megismertetéséhez, elismertetéséhez. A szervezeten belül külön szekció a Zeneműtárat támogatók köre, akik adományokat gyűjtöttek opera DVD-k vásárlására. Mindkét civil szervezet több pályázati támogatást nyert el.

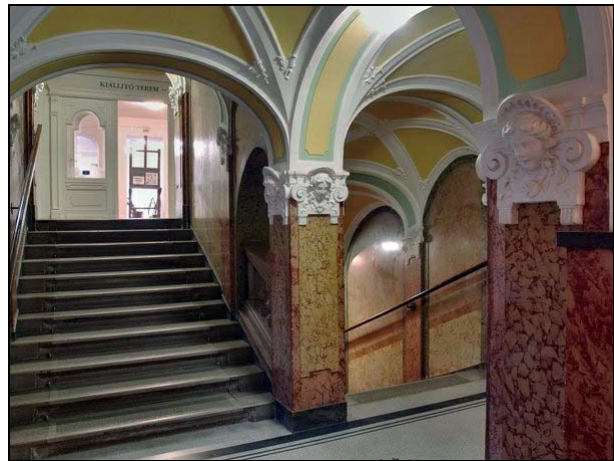
Elismerések

Az elismerés nemcsak akkor fontos, ha mi kapjuk, mi is kifejezzük elismerésünket olvasóinknak. Ezzel a céllal alapítottuk meg „Az év olvasója az Országos Idegennyelvű Könyvtárban” díjat, amely első ízben 2009-ben került kiosztásra.

Folyamatosan törekszünk az intézményen belüli kiemelkedő teljesítmények elismerésére, ezért 2005-ben megalapítottuk „Az év dolgozója” díjat, amelyet a munkatársak titkos, kétfordulós szavazásának eredményeként osztunk ki minden év decemberében. Az elismerő oklevél mellé a mindenkor minimálbér négyszeresének megfelelő

pénzjutalom is jár: <http://www.oik.hu/elismeresek/elismeresek.htm>.

Nagy öröm és elismerés volt „Az Év könyvtára 2010” cím elnyerése, de nagy felelősség is; folyamatosan fejleszteni, fejlődni, napról-napra bizonyítani, hogy a legjobbak közé tartozunk. A legnagyobb elismerés azonban mégis „a minél több elégedett olvasó” (idézet Küldetésnyilatkozatunkból) (11. ábra).

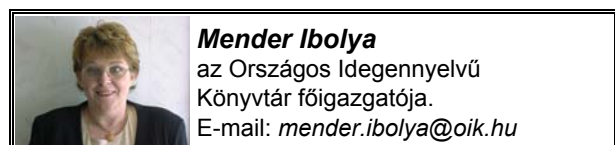

11. ábra Ódon falak között

Irodalom, jegyzetek

- ¹ http://www.oik.hu/egyeb_esemenyek/evkonyvtara2010/evkonyvtara2010_koszonet.htm
- ² Balácsi Julianna, Földi Tamás, Heinczné Oszkai Judit, Horváth István, Kanta Krisztina, Kocsis Zsivka, Kónya Balázné, Kovács Tamás, Linzenbold Tivadarné, Madarász Katalin, Molnár Szilvia, Nagy Imréné, Nagy Erzsébet, Osztrozics Katalin, Pancsosz Alexandra, Papp Anna Mária, Radnai Margit, Sárközi Andrea, Sármezeyné Tibay Klára, Sóron Ildikó, Villányi Alexandra, Virág Bognár Ágota
- ³ SKALICZKI Judit: Az első lépésektől a könyvtár stratégiai tervének elkészítéséig. Budapest, Könyvtári Intézet, 2007.
VIDRA SZABÓ Ferenc: Könyvtári partnerkapcsolatok, kommunikációs kérdések. Budapest, Könyvtári Intézet, 2008.

Beérkezett: 2011. II. 6-án.

Mender Ibolya

az Országos Idegennyelvű
Könyvtár főigazgatója.

E-mail: mender.ibolya@oik.hu

Eszenyiné Borbély Mária

Könyvtári használói elégedettség és a szoftvertermék használat közbeni minőségének mérése az ISO/IEC 9126-4 szabvány ajánlásai alapján

Az ISO/IEC 9126-4-es szabvány a szoftvertermékek használat közbeni minőségének mérésére egyértelmű fogalommeghatározásokat és mérőszámokat tesz elérhetővé az alkalmazási területtől függetlenül. Könyvtári területen különösen nagy jelentősége lehet annak, ha az információkeresés hatékonysága, teljessége, eredményessége fogalmak tartalmát világosan definiálhatjuk, és mértéküket mérhetjük. Ebben a tanulmányban a szabvány mérőszámai használatának bemutatásán túl egy vizsgálat eredményeként választ találhat az érdeklődő olvasó arra is, hogy számítógépes könyvtári információkeresés során melyek a használói elégedettséget leginkább befolyásoló tényezők.

Elméleti háttér és módszerek

A nemzetközi szoftvertermék-minőség szabványok közül napjainkra a legszélesebb körben ismert és alkalmazott az 1991-ben megjelent, majd folyamatosan bővülő ISO/IEC 9126-os szabványcsalád. Jelenleg négy részből áll: az *ISO/IEC 9126-1* a szoftvertermék minőségének meghatározásához külső és belső minőségjellemzőket definiál. Ezek a funkcionalitás, használhatóság, megbízhatóság, hatékonyság, karbantarthatóság és hordozhatóság, valamint további finomításuk eredményeként 27 segédjellemzővel valósítható meg. Az *ISO/IEC 9126-2* a külső, az *ISO/IEC 9126-3* pedig a belső minőségjellemzőket részletezi. A szabványcsalád legfiatalabb tagja a 2004-ben kiadott *ISO/IEC 9126-4 Quality in use metrics*, mely jellemzőket definiál a szoftvertermék használókra gyakorolt hatásának kimutatására és mérőszámokat ad meg a jellemzők mérésére. A használat közbeni minőség a szabvány szerint a hatékonyság, a termelékenység, a biztonság és az elégedettség szoftverképeségeket foglalja magába. A szabvány definíciója szerint a hatékonyság a szoftverterméknek az a képessége, amely lehetővé teszi a használónak, hogy bizonyos használati mód mellett pontosan és teljes mértékben elérje a kitűzött célt. A termelékenység a szoftverterméknek az a képessége, amely a felhasználót bizonyos erőforrások felhasználásával segíti céljai elérésében. A biztonság az a szoftverminőség-tulajdonság, amely lehetővé teszi, hogy a szoftver emberekre, berendezésekre, környezetre gyakorolt hatása kizárólag elfogadható mértékű kockázatot jelentsen. Az elégedettség a szoftverterméknek az a képessége,

amely a felhasználót elégedetté teszi bizonyos felhasználói környezetben. [1]

Az ISO/IEC 9126-4 szabvány teljesen egyértelművé teszi, hogy a szoftvertermék használat közbeni minőségét nagymértékben befolyásolja az a környezet, amelyben felhasználásra kerül, és ez a környezet függ a használóktól és az elvégzendő feladattól.

A szabvány arról is rendelkezik, hogy a szoftvertermék használat közbeni minőségének méréséhez felhasználható mérőszámokat tesztkörnyezetben ajánlatos mérni, amely jelentős mértékben nem térhet el a valós felhasználói környezettől. Lényeges módszertani elvárás, hogy a tesztkörnyezet felhasználóinak képességei hasonlóak legyenek a valós környezet használói képességeihez, mert csak így lehetséges a hatékonysági, eredményességi mérőszámokból reális következtetéseket levonni.

A jelen tanulmányban ismertetett vizsgálat a *Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtár* által használt integrált könyvtári rendszer WEB OPAC-jában lefolytatott keresések naplófájlaiból nyert adatok segítségével kereste az összefüggést a szoftvertermékkel végzett munka minősége és a használói elégedettség között.

Ahogy azt *Denise Troll Covey* 2002-ben írt munkájában is olvashatjuk [2], a naplófájlok elemzése már több mint negyed százada használatos módszer az online információs rendszerek és használók közötti interakciók vizsgálatához. A

naplófájlok tanulmányozása hozzájárul annak megértéséhez, hogy az emberek hogyan használják az online információs rendszereket, segíti annak a jobbitó szándéknak a megvalósítását, hogy a rendszerek kivitelezése, funkcionalitása minél inkább megfeleljen a használók szükségleteinek és elvárásainak. A naplófájlokból nyert információt felhasználhatjuk a használói motivációk és tendenciák megismeréséhez, a várható igények előrejelzéséhez, kielégítéséhez. A naplófájlok elemzése diszkrét módja a használói viselkedés tanulmányozásának, eredményes útja a hosszú távú adatgyűjtésnek, és jól használható annak feltárására, hogy mekkora a különbség aközött, amit a használók mondanak az online rendszerek, weboldalak használatáról, és amit tesznek azok használata során. A naplófájlok elemzése jó megoldás lehet ahhoz is, hogy teszteljük arra irányuló feltételezéseinket, hogy milyen hatások befolyásolják a használói viselkedést könyvtári környezetben.

A vizsgálat

Az ISO/IEC 9126-4 szabvány módszertani ajánlásainak megfelelően zajlott a vizsgálat megtervezése és lebonyolítása is. A tesztkörnyezet megtervezésekor mindenben a valós használói környezet leképezésére törekedtünk, amely a következőképpen valósult meg.

A Debreceni Egyetem Egyetemi és Nemzeti Könyvtárának munkatársai a vizsgálatához rendelkezésre bocsátották Corvina OPAC-jukat, négy önálló, csak a vizsgálatban résztvevőknek hozzáférhető URL címen. Ezzel lehetővé vált, hogy a teszthasználók kereséseinek naplófájlljai a könyvtár valós használóiétól elkülönüljenek, így mérhető, értékelhető adatokat szolgáltatassanak. További nagy előnye volt a zártkörű elérésnek, hogy a vizsgálatban részt vevő személyek tetszőleges helyről, és időben, a valós környezetnek maximálisan megfelelően végezheték el kereséseiket az online katalógusban. Azonosításukra csak az időpont és az OPAC száma szolgált, amely alapján egyértelművé vált, hogy melyik naplófájl, melyik típusba tartozó keresőhöz tartozik, illetve így lehetett a keresések végén kitöltött elégedettségi kérdőívet a naplófájlhoz kapcsolni. Annak érdekében, hogy a tesztkörnyezet felhasználói képessége a leginkább modellezze a valós használói környezetet, a vizsgálatba bevont személyek kiválasztásánál arra törekedtünk, hogy csoportjuk reprezentálja az egyetemi könyvtár tényleges használóinak körét. A tesztkörnyezet használói csoportját közel

100 fő alkotta, mely két alapvető csoportra bomlott: könyvtáros szakemberekre (professzionális felhasználók) és nem könyvtáros szakemberekre (nem professzionális felhasználók). Az első csoportba tartoztak az egyetem könyvtáros dolgozói, és könyvtár szakos hallgatói, oktatói, valamint a nem egyetemi dolgozó, külsős könyvtáros szakemberek. A második csoportot az egyetem nem könyvtáros dolgozói és nem könyvtár szakos hallgatói, valamint nem egyetemi dolgozó nem könyvtáros szakemberek, és olyan egyetemisták alkották, akik nem a DE hallgatói. Mindenki önként, neki tetszőleges időpontban, és a szükséges ideig végezhetette a keresést, amelynek során őt, elsősorban tárgyi elemekre irányuló keresési feladatot kellett megoldaniuk a DEENK online katalógusában. A közreműködők azt az instrukciót kapták, hogy tekintsenek úgy a feladatokra, mintha saját munkájukhoz, tanulmányaikhoz, kedvtelésükhöz lenne szükségük azok megoldására, és akkor hagyják abba a kereséseket, ha már úgy gondolják, hogy eredményesen megoldották a feladatokat vagy nincs további ötletük azok megoldására. A feladatok összeállításánál arra törekedtünk, hogy valós, az egyetemi könyvtári környezetben jellemző, életszerű keresési problémák legyenek. Ilyen volt például a következő feladat: „Napjaink sokakat nyugtalanító jelensége az agresszió direkt bemutatása, megjelenése a médiában. Keressen ezzel a témával foglalkozó dokumentumokat az elektronikus katalógusban!” A vizsgálat során a résztvevőkre bíztuk annak megítélését, hogy a kapott eredményeket mikor tartják kielégítőnek. A kielégítőség (satisficing) fogalma a *Griffith–Johnson–Hartley* szerzők gondolatait idézve [3] azt jelenti, hogy megelégszünk azzal, ami elég jó a cél eléréséhez, és nem törekszünk az eredmény optimalizálására. Ez a könyvtár- és információtudományban azt jelenti, hogy az egyének állapítják meg, mennyi információ elegendő ahhoz, hogy információs igényeik kielégüljenek. A feladatra fordított idő mérhetősége érdekében a feladatok megoldása során más tevékenységgel nem foglalkozhattak, és hosszabb szünetet sem tarthattak a résztvevők.

A feladatok megoldását követően minden tesztkörnyezetben tevékenykedő használó kitöltött egy 20 kérdésből álló, az IBM számítógép használati elégedettségi kérdőívére alapuló kérdőívet. [4] A kérdésekre 1-7-ig terjedő skálán kellett értékelést adniuk a kereséseikhez korábban használt szoftvertermékről, valamint lehetőségük volt a szoftver használata során felmerült legnegatívabb és legpozitívabb tapasztalataik leírására is.

Eredmények

A keresések naplófájljai és az elégedettségi kérdőívek alapján 58 teszthasználó munkája bizonyult teljes mértékben értékelhetőnek, közülük 34-en az ún. professzionális használók, 24-en pedig a nem professzionális használók csoportját alkották.

A használat közbeni minőség mérése az ISO/IEC 9126-4 szabvány által ajánlott mérési módszerekkel történt. Mérésre és kiértékelésre került a naplófájlok alapján a feladat elvégzésének hatékonysága, a feladat teljesítésének mértékét kifejező teljesség értéke, a feladat teljesítéséhez szükséges feladatidő, a feladat megoldásának eredményessége.

A használók szoftvertermékkel és annak használatával kapcsolatos elégedettségének méréséhez, mértékének kifejezéséhez a kérdőívek szolgáltatott adatokat. Az ISO/IEC 9126-4 szabvány annak megállapítása céljából, hogy a felhasználó mennyire elégedett a szoftvertermékkel bevezette az ún. elégedettségi fok mérőszámot. Az ajánlott mérési mód a következő:

$X = A/B$, ahol A = a felhasználói elégedettség kérdőívben megadott számszerű értéke, B = a megkérdezettek száma.

Jelen vizsgálatban a kérdőívben elérhető maximális pontszám 140 volt, a résztvevők száma 58 fő, így az elégedettségi fok legmagasabb értéke, $X = 2,41$ lehetett.

Vizsgálatunk legfőbb célja az volt, hogy objektív mérőszámok segítségével feltárjuk, hogy a szoftvertermékkel végzett munka hatékonysága, teljessége, a feladat elvégzéséhez szükséges idő és az eredményesség milyen módon és milyen mértékben befolyásolja a használói elégedettséget.

Páronként vizsgáltuk a hatékonyság-elégedettség, teljesség-elégedettség, feladatidő-elégedettség és az eredményesség-elégedettség összefüggéseit, valamint külön-külön megvizsgáltuk valamennyi változó kapcsolatát a professzionális és a nem professzionális használók csoportjában is.

A kapcsolatok szorosságát indokolt és célszerű volt egy mérőszámmal jellemezni. Ebből a célból az ún. korrelációs együtthatót alkalmaztuk. Az együtthatót r -rel jelöljük, és a változók közötti lineáris kapcsolat szorosságát méri (1. képlet).

$$r = \frac{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})(y_i - \bar{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^N (x_i - \bar{x})^2 \sum_{i=1}^N (y_i - \bar{y})^2}}$$

1. képlet **Korrelációs együttható**

Az r értéke dimenzió nélküli szám és a $[-1, 1]$ zárt intervallumban helyezkedik el: -1 esetén (maximális) negatív, $+1$ érték esetén (maximális) pozitív korrelációról beszélünk. Ha az $r = 0$, akkor a vizsgált két változó kapcsolatát korrelálatlannak (de nem függetlennek) nevezzük. Minél szorosabb összefüggés van két, véletlentől is függő változó között, annál közelebb áll a korrelációs együttható értéke az 1-hez. Fordítva, minél lazább az összefüggés két változó között, annál közelebb van a korrelációs együttható értéke a 0-hoz. [5]

A vizsgált változó-párok között fennálló kapcsolat szorosságának ábrázolásához pontfelhő ábrákat alkalmazunk valamennyi esetben. Az ábrák értelmezéséhez tudnunk kell, hogy ha a pontok egy egyenes mentén vagy szorosan mellette helyezkednek el, akkor a korreláció értéke maximális, illetve maximum közeli érték. Ha a pontok szóródnak, vagy semmilyen egyenes mentén nem látszanak elhelyezkedni, azt mondjuk, hogy a korreláció gyengébb, vagy az $r = 0$ esetében a két változó közötti kapcsolat korrelálatlan. A korrelációs értékeket $r = 0,7$ felett mondjuk erős kapcsolatnak, de az r értéknek valós tartalmát a szakmai megfontolások adják meg. Kiugró értékek esetén nagy gondossággal kell eljárni, mivel ezek az adatok erőteljesen befolyásolják az r értékét. [5] Már egy kiugró érték hatása is jelentős lehet, éppen ennek a torzító hatásnak a kiküszöbölése céljából a korrelációs együttható számításakor az adatsorokból töröltük a legmagasabb és legalacsonyabb hatékonyság, teljesség, feladatidő és eredményesség értékeket, és a hozzájuk tartozó elégedettségi értékeket is.

A hatékonyság mérése és eredményei

A hatékonyság mérése annak a meghatározására irányul, hogy milyen arányban érte el hibátlanul a feladat a kitűzött célt. A hatékonyság mérésére a szabvány is felhasználói tesztek ajánl, és a mérési módot a következőképpen határozza meg:

$M1 = |1 - \sum A_i|$, ahol A_i a hiányzó vagy hibás eredmények aránya a kimenetben. Az eredmény annál jobb, minél inkább közelít $M1$ értéke az 1-hez. [1]

Vizsgálatunkban a hatékonyság mérése azt jelentette, hogy a naplófájl alapján megszámláltuk, hogy az öt feladat megoldása során hány keresést bonyolított le a használó, és ezek a keresések milyen eredménnyel jártak. Számoltuk az eredménytelen keresések számát, a visszakeresett, de nem releváns találatokat eredményező, tehát hibás keresések számát, valamint a visszakeresett és releváns találatokat eredményező, tehát helyes keresések számát.

A hatékonyság számszerűsített értékei 0,04 és 0,85 közötti tartományba estek, ahogyan azt az 1. ábra is mutatja.

A használók 47%-a 0,2 érték alatti hatékonyságot ért el mindössze keresései során, és csupán 4 fő (7%) keresési hatékonysága haladta meg a 0,4-es értéket.

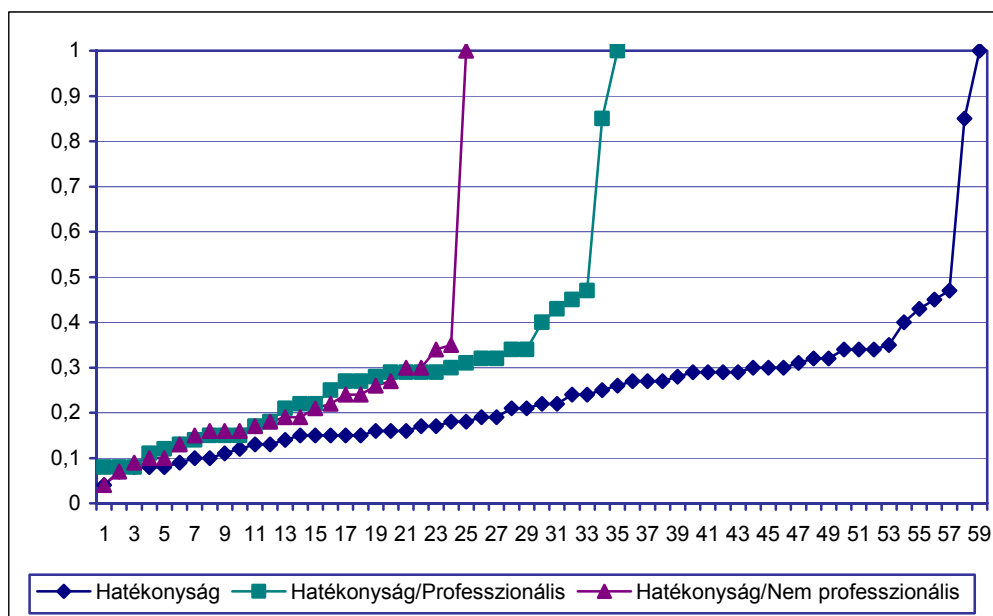
A professzionális használók körében a hatékonysági értékek az összképhez képest jelentősen jobbak, itt csak a használók 38%-a ért el 0,2 érték alatti hatékonyságot, és itt már 14 fő (41%) keresési hatékonysága haladta meg a 0,4-es értéket. A vizsgálatban mért legmagasabb hatékonysági érték, a 0,85 is ebből a használói körből került ki. A professzionális és nem professzionális használók hatékonysági értékeit is az 1. ábra tartalmazza.

A nem professzionális használók csoportja lényegesen gyengébb hatékonysági értékeket ért el,

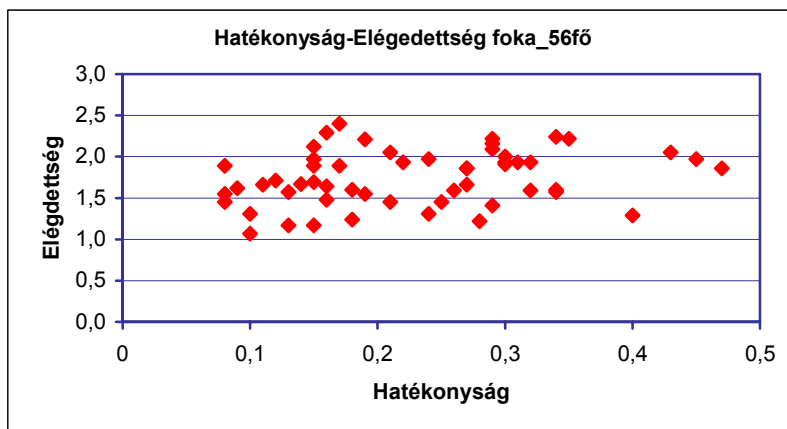
58%-uk, 14 fő hatékonysága maradt 0,2 érték alatt, a 0,4-es értéket egyetlen használó sem érte el, a legmagasabb hatékonysági érték 0,35, ami 1 fő kereséseit jellemezte.

Ezek után megvizsgáltuk, hogy a keresési hatékonyság milyen mértékben befolyásolta a keresési feladatokhoz használt szoftvertermékkel szembeni használói elégedettséget, tehát milyen mértékű összefüggés van a hatékonyság és az elégedettség foka között. A vizsgálatban részt vevő valamennyi használó, (a két szélső értéket elérők kivételével), 56 fő esetében mért hatékonyság és a körükben mért elégedettségi fok korrelációs együtthatójának értéke, $r = 0,325$. A két változó közötti kapcsolat értelmezését a 2. ábrán látható pontfelhő is segíti.

A szóródási vagy pontfelhő diagramon minden hatékonyság-elégedettség érték-párhoz egy pont tartozik, tehát a 2. ábrán az 56 használóhoz tartozó hatékonyság-elégedettség kapcsolatot 56 pont ábrázolja. A korrelációs együttható számított értéke és a pontfelhő diagram is egyértelmű kapcsolatra utal a keresési hatékonyság és az elégedettség között. Erős kapcsolatnak az $r = 0,7$ feletti értéket szokás tekinteni, de jelen vizsgálat esetében, ahol a nagyon nehezen mérhető szoftverminőség összetevőivel dolgozunk, az $r = 0,325$ korrelációs együttható érték magasnak tekinthető, amely érzékelhetően szoros kapcsolatra utal a hatékonyság és a használói elégedettség között.

1. ábra Hatékonyság

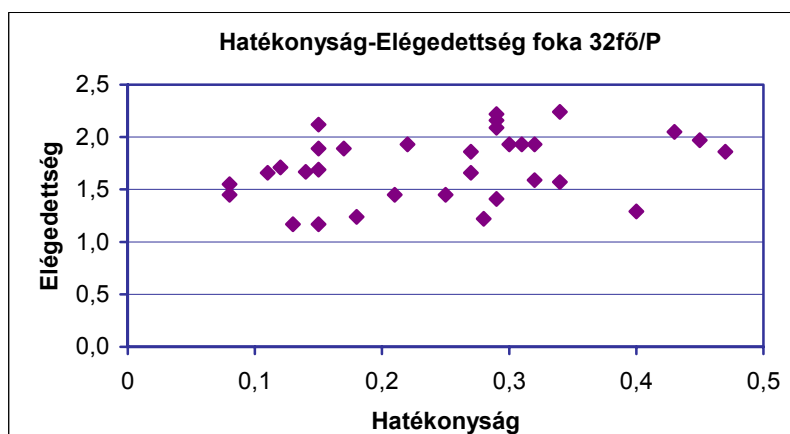

2. ábra Hatékonyság – Elégedettség

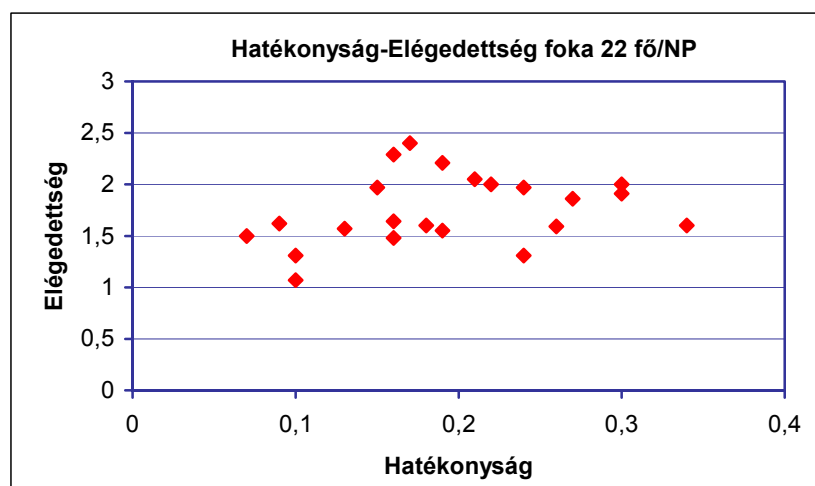
A hatékonyság és az elégedettség kapcsolatának erőssége jelentős mértékben nem változik meg, ha külön vizsgáljuk a professzionális és a nem professzionális használók körében mért, és számított értékeket.

A vizsgálatban professzionális használónak tekintett 32 fő (a két szélső érték mellőzése miatt) hatékonyság-elégedettségi fok korrelációs együtthatójának értéke, $r = 0,327$, a nem professzionális használó 22 fő körében mért érték pedig $r = 0,29$. A korrelációs együtthatókhoz tartozó pontfelhő diagramokat a 3. és a 4. ábrák tartalmazzák. A három hatékonyság-eredményesség foka pontfelhő diagramot tanulmányozva szépen kirajzolódik egy közepesen erős lineáris pozitív korreláció a két vizsgált változó között. A legszemléletesebb az összefüggés a professzionális használók csoportjában, ahol a korrelációs együttható számított értéke is a legmagasabb volt.

A professzionális használók elégedettségét kisebb mértékben befolyásolta, hogy mennyire tudták hibátlanul teljesíteni a keresési feladatokat. Az eredménytelen vagy nem releváns találatokat eredményező keresések száma körükben lényegesen kevesebb volt, mint a nem professzionális használók körében, ennek ellenére a két változó (hatékonyság-elégedettség foka) kapcsolatát kifejező korrelációs együttható értéke alig haladja meg a nem professzionális csoportban nyert értékeket. A nem professzionális, a könyvtári online katalógusokban végzett keresések terén nyilvánvalóan gyakorlatlanabb használókat viszont nagyon nagymértékben befolyásolta a keresések hatékonysága, hiszen esetükben a lényegesen alacsonyabb hatékonyságú keresések is a professzionális használókéhoz hasonló korrelációs együttható értéket eredményeztek a hatékonyság és elégedettség kapcsolatában.

3. ábra Hatékonyság – Elégedettség professzionális csoport

4. ábra Hatékonyság – Elégedettség nem professzionális csoport

Ezek az eredmények összecsengenek a Wood és társai által tapasztaltakkal. [6] Egyetemisták csoportjában vizsgálták az adatbázisokban végzett keresések technikáját, hatékonyságát és az elégedettséget. Arra a következtetésre jutottak, hogy az egyetemisták nagy része képtelen volt adekvát keresőkérdés megfogalmazására, hatékony keresési stratégia megalkotására, és ezek eredményeként releváns találatok visszakeresésére is. Ennek ellenére az egyetemisták 79%-a sikeresnek ítélte meg a kereséseit, ami azt sugallja, hogy az egyetemisták sokkal inkább elégedettek voltak a kereséseikkel, mint azt gyenge keresési stratégiák alapján várni lehetett volna.

A teljesség mérése és eredményei

A teljesség mérésének célja annak meghatározása, hogy milyen mértékben lett teljesítve a feladat. A teljesség mérésére a szabvány is felhasználói teszteket ajánl, és a mérési módot a következőképpen határozza meg:

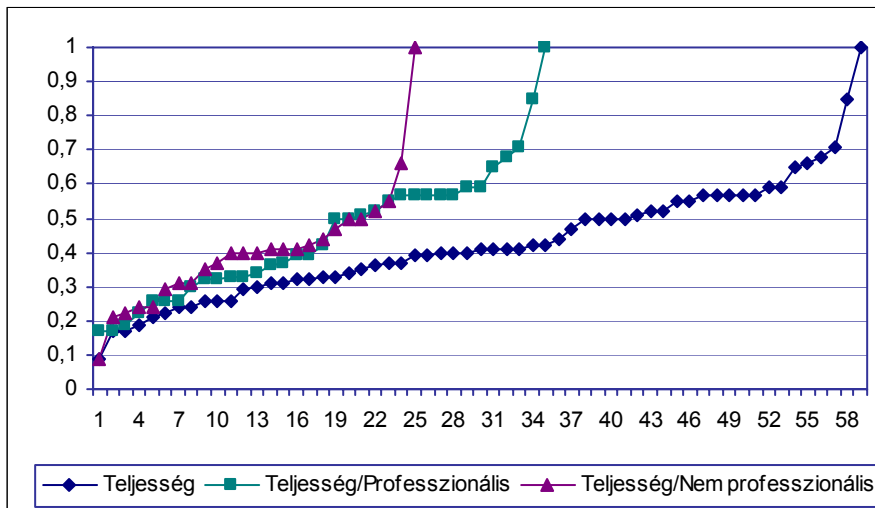
$X = A/B$, ahol A a teljesített feladatok, míg B az összes próbálkozás száma. [1] A vizsgálatban teljesített feladatnak tekintettünk minden feladatot, amelyik eredményt hozott, függetlenül attól, hogy az eredmény hibás vagy helyes volt-e. A teljesség mértéke annál nagyobb, minél inkább közelít az érték az 1-hez, mert ez azt jelenti, hogy a próbálkozások többsége eredményt hozott.

Vizsgálatunkban a teljesség mérése azt jelentette, hogy a naplófájl alapján megszámoltuk, hogy az öt

feladat megoldása során hány keresést bonyolított le a használó, és ezek a keresések milyen eredménnyel jártak. Számoltuk a visszakeresett, de nem releváns találatokat eredményező, tehát hibás keresések számát, valamint a visszakeresett és releváns találatokat eredményező, tehát helyes keresések számát. A teljesség értékei a 0,09 és a 0,85 közötti tartományba estek, ahogyan azt az 5. ábra is mutatja.

A használók 55%-a, 32 fő 0,4 vagy a feletti teljességi értéket ért el keresései során, és ez az érték 36%-uk esetében, 21 főnél elérte vagy meghaladta a 0,5-öt is. Ez összevetve a hatékonysági értékekkel, ahol csupán a teszthasználók 7%-a tudott 0,4 fölé menni, igen magas érték. A professzionális használók körében a teljességi értékek még magasabbak, 44%-uk, 15 fő ért el 0,5-öt vagy magasabb értéket. A nem professzionális használók 21%-a, 5 fő tudott 0,5-ös vagy azt meghaladó teljességi értéket produkálni. A professzionális és nem professzionális használók teljességi értékeit az 5. ábra tartalmazza.

Az előzőekből világosan látszik, mindkét vizsgált használói csoport lényegesen jobb eredményeket ért el a keresési teljesség vonatkozásában, mint tette azt a hatékonyság esetében. Ez teljes mértékben érthető, hiszen a teljesség számítása során a hibás eredményt produkáló keresés is teljesített feladatnak minősül, míg a hatékonyság számításakor csak a hibátlanul teljesített feladat növeli a hatékonysági értéket.

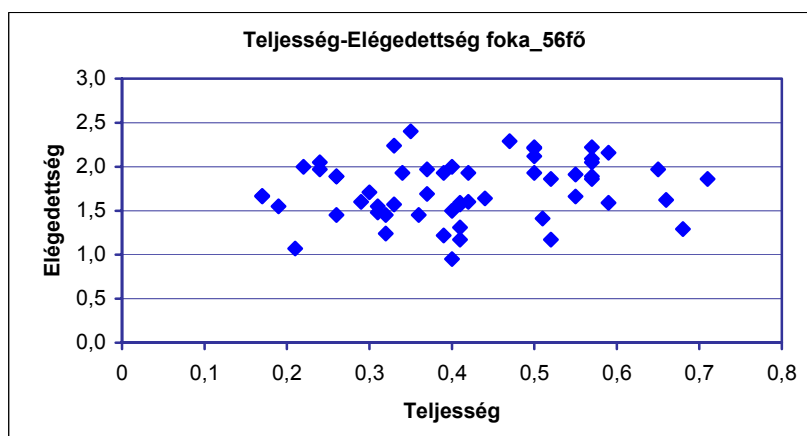

5. ábra Teljesség

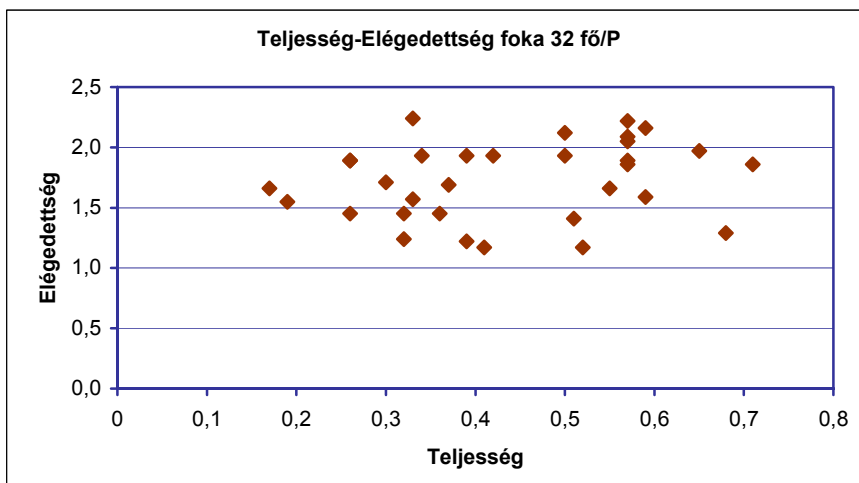
Nézzük meg, hogy a keresési teljesség a keresési hatékonyság vonatkozásában tapasztaltnál jelentősebb mértékben befolyásolja-e a szoftvertermékkel szembeni használói elégedettséget.

A vizsgálatban részt vevő, a két szélső értéket produkáló 2 fő kihagyása után, 56 fő teszthasználó esetében mért teljesség és a körükben mért elégedettségi fok korrelációs együtthatójának értéke, $r = 0,16$. A két változó közötti kapcsolat értelmezését a 6. ábra is segíti, amelyen szépen kirajzolódik egy képzeletbeli egyenes körüli laza pontfelhő az egyes használókhoz tartozó teljességi és elégedettségi értékekből, amely a korrelációs együttható értékével együtt egy egyértelmű, de gyenge kapcsolatra utal a teljesség és az elégedettség között.

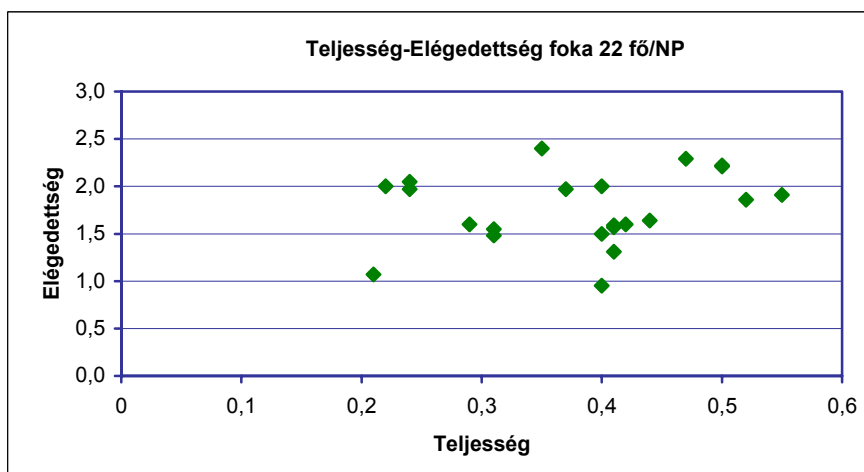
A teljesség-elégedettség korrelációs együtthatójának értéke kb. fele a hatékonyság-elégedettség korrelációs együttható számított értéknek, ezért indokolt azt feltételeznünk, hogy lényegesen szorosabb, bár nem kifejezetten erős kapcsolat áll fenn a keresések hatékonysága és a használói elégedettség, mint a keresések teljessége és a használói elégedettség között. A vizsgált szoftvertermékkel végzett, viszonylag nagy találati halmazt, de sok hibás találatot is eredményező keresések sokkal kevésbé teszik elégedetté a használókat a szoftvertermékkel kapcsolatban, illetve sokkal kisebb mértékben járulnak hozzá az elégedettségéhez, mint a tisztán releváns találatokat eredményező, hatékony keresések.

6. ábra Teljesség – Elégedettség

7. ábra Teljesség – Elégedettség professzionális csoport

8. ábra Teljesség – Elégedettség nem professzionális csoport

A hatékonyság és az elégedettség kapcsolatának vizsgálata során már tapasztaltakhoz hasonlóan, a teljesség-elégedettség korrelációs együttható értéke sem változik jelentős mértékben, ha külön vizsgáljuk a professzionális és a nem professzionális használók körében mért, és számított értékeket. A két felhasználói csoport értékeihez tartozó pontfelhő diagramok a 7. és a 8. ábrán láthatóak.

A professzionális használók körében számított teljesség-elégedettség korrelációs együtthatója $r = 0,23$, a nem professzionális használók esetében pedig $r = 0,22$, tehát az eltérés mértéke minimális. Ennek ellenére, ha megtekintjük az értékekhez tartozó pontfelhő diagramot, azt látjuk, hogy a professzionális használói csoportban a pontok sokkal szembetűnőbben egy egyenes körül csoportosulva

helyezkednek el, ami a számított értéknél erősebb korrelációs kapcsolatra utal.

A feladat elvégzésére fordított idő mérése és eredményei

A metrika célja annak a meghatározása, hogy mennyi ideig tartott a feladat teljesítése. A méréseket a szabvány ajánlása szerint felhasználói tesztekkel végezhetjük el. A mérési mód: $X=Ta$, ahol Ta a feladat elvégzésére fordított idő. [1] Minél kisebb X értéke, annál jobb, hiszen ez azt jelenti, hogy a feladat elvégzéséhez kevesebb időre volt szükség.

Vizsgálatunkban a feladat elvégzésére fordított idő mérése azt jelentette, hogy a naplófájl alapján kiszámoltuk, hogy az öt feladat megoldása külön-külön mennyi ideig tartott, majd kiszámoltuk a feladatok elvégzéséhez szükséges összes időt. A feladatok elvégzésére fordított összes idő számszerűsített értékei a 0,06 óra és az 1,26 óra közötti tartományba estek, ahogyan azt a 9. ábra is mutatja.

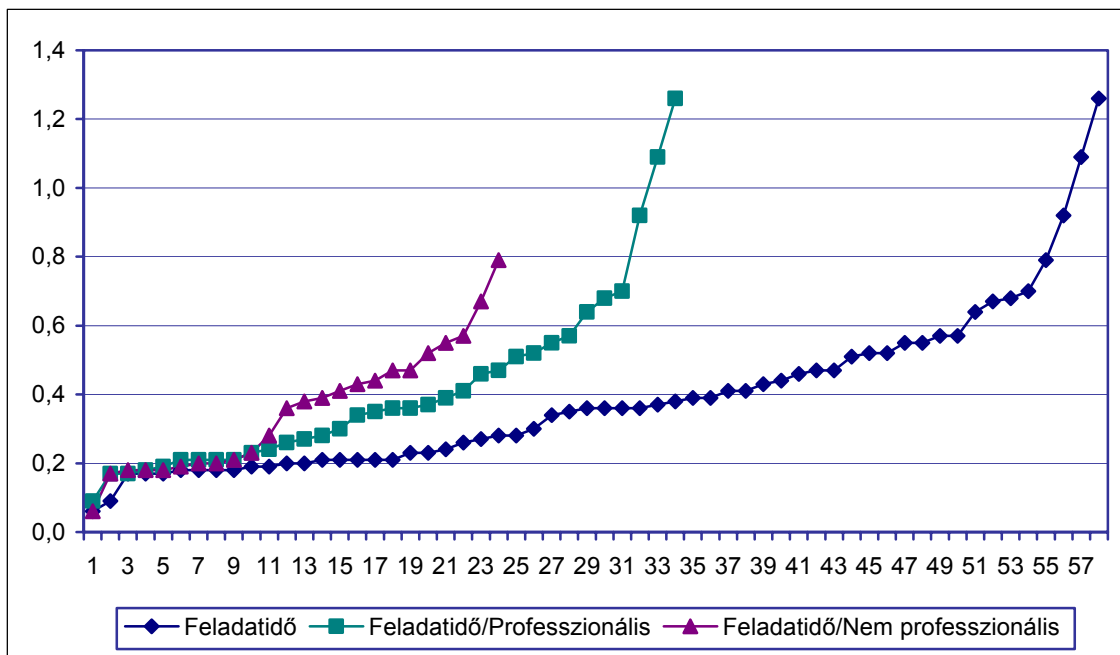
A használók 62%-a 24 percnél, azaz 0,4 óránál kevesebb idő alatt teljesítette a feladatokat. Utasítás szerint minden teszthasználótól azt kértük, hogy akkor hagyja abba a kereséseket, ha már úgy gondolja, hogy megoldotta a feladatokat vagy nincs további ötlete a megoldásokra.

A professzionális használók 62%-a 0,4 óránál kevesebb időt töltött a feladatok megoldásával, a nem professzionális használók közül ez csak 58%-uknak sikerült. Ugyanakkor azt is látnunk kell, hogy a keresési feladatok megoldásához legtöbb időt a professzionális használói csoportba tartozó három használó igényelte.

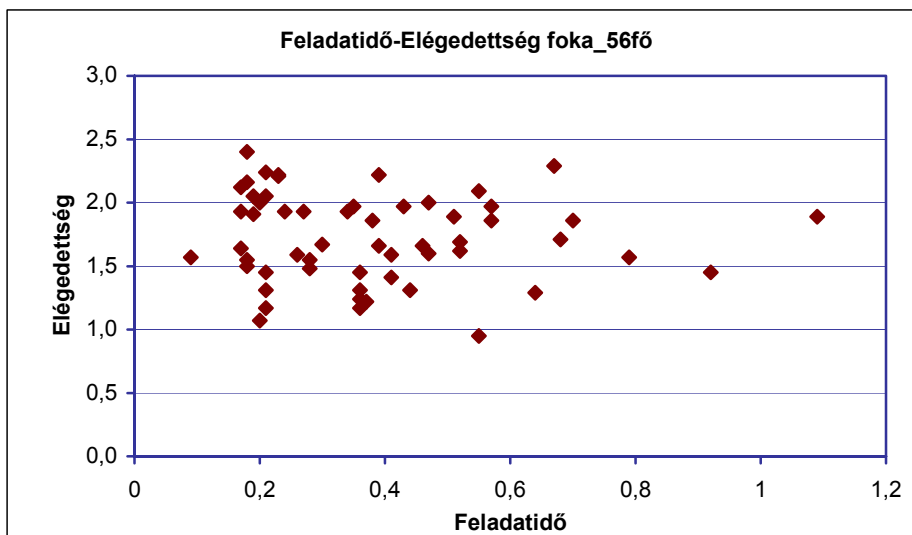
A feladatra fordított idő és a használói elégedettség közötti összefüggést kifejező korrelációs együttható kiszámítása előtt az volt az előfeltételünk, hogy ha egy felhasználó rövidebb idő alatt tudja megoldani a feladatait a szoftvertermék segítségével, akkor egyértelműen elégedettebb lesz annál a használónál, akinek ez több idejébe került. Továbbá azt is gondoltuk, hogy a feladat elvégzéséhez szükséges idő az egyik legerősebb befolyásoló tényező a szoftverterméssel szembeni használói elégedettséggel kapcsolatban.

A mért és számított értékek meglepő eredménnyel szolgáltak a feladatidő és az elégedettség összefüggésében.

A vizsgálatban részt vevő valamennyi használó, (a két szélső értéket elérők kivételével), 56 fő esetében mért feladatidő és a körükben mért elégedettségi fok korrelációs együtthatójának értéke, $r = -0,03$. Ez a 0-hoz közeli érték nagyon gyenge negatív korrelációs kapcsolatra utal, a két vizsgált változó gyakorlatilag korrelálatlannak is tekinthető. A változók közötti kapcsolat értelmezését a 10. ábrán látható pontfelhő segíti.

9. ábra Feladatidő

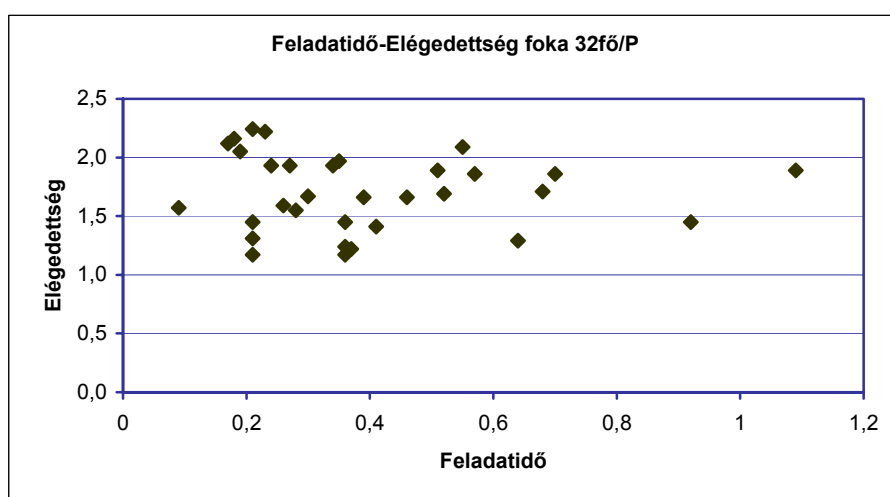
10. ábra Feladatidő – Elégedettség

A feladatidő-elégedettség értékek közötti kapcsolatnál látható, hogy a pontok nagyon lazán ugyan, de egy csökkenő egyenes mentén helyezkednek el. Ilyenkor azt mondjuk, hogy a változók között negatív korreláció van. Az előzetes feltételezésünkéből, ugyan nagyon gyengén, de mégis csak igazolódni látszik, hogy a rövidebb feladatidő valamelyest nagyobb mértékű elégedettséget eredményez. Hangsúlyozni szeretném, hogy vizsgálatunk szerint ez nagyon gyenge, alig érzékelhető kapcsolat a két változó között.

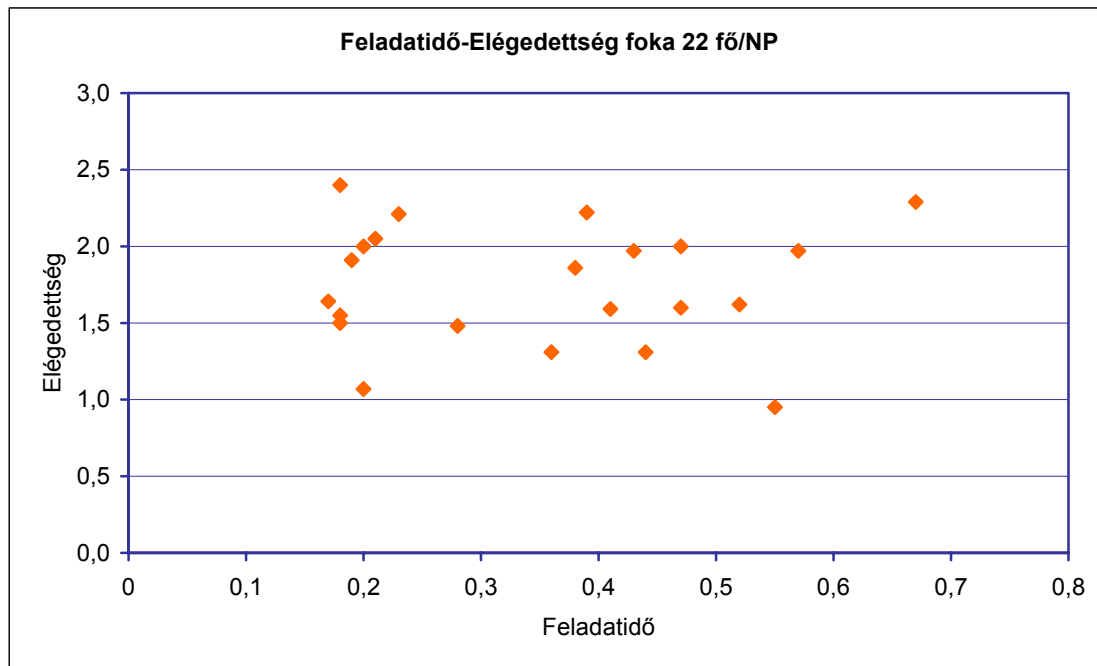
Az előzőekben vázolt eredményre jutunk, ha a feladatidő-elégedettség kapcsolatát külön vizsgáljuk a professzionális és a nem professzionális használók körében.

A professzionális használói csoport feladatidő-elégedettség korrelációs együtthatója $r = -0,03$, azonos a teljes használói csoportban számított értékkel. Ezt az azonosságot támasztja alá, ha összehasonlítjuk a 10. és a 11. ábrát, az utóbbi a professzionális használók pontfelhőjét tartalmazza.

A nem professzionális használói csoport feladatidő-elégedettség korrelációs együtthatója $r = -0,01$, még gyengébb kapcsolatra utal a feladatok elvégzéséhez szükséges idő és a használói elégedettség között. Ugyanakkor azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a szűkebb mintából számított korreláció rendszerint kisebb, mint a bővebb mintából számolt, és vizsgálatunkban a nem professzionális használók voltak kevesebben (12. ábra).

11. ábra Feladatidő – Elégedettség professzionális csoport

12. ábra Feladatidő – Elégedettség nem professzionális csoport

A feladat eredményességének mérése és eredményei

A feladat eredményessége mérésének célja annak meghatározása, hogy a használók milyen hatékonysággal tudnak dolgozni a vizsgált szoftverrel. A feladat eredményességének mérésére a szabvány felhasználói tesztek ajánl, és a mérési módot a következőképpen határozza meg:

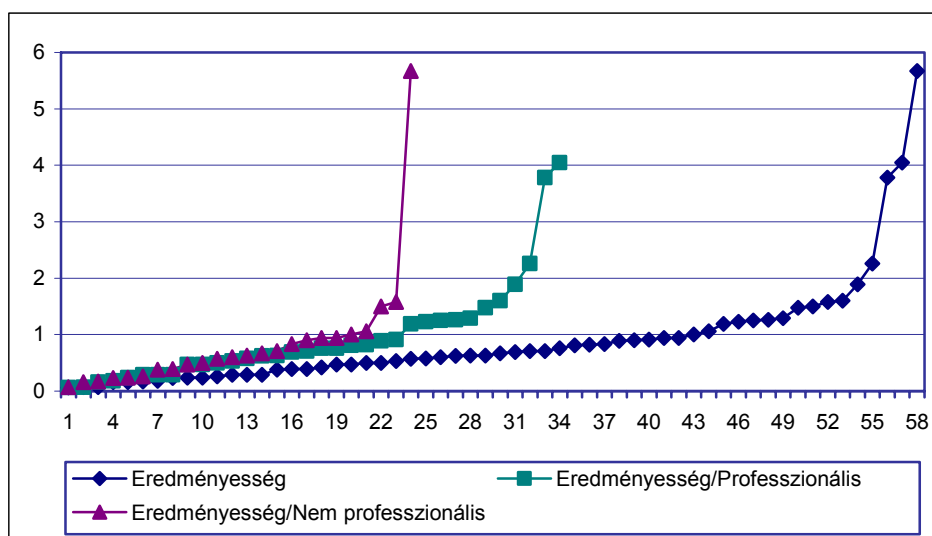
$X = M1/T$, ahol $M1$ a feladat hatékonysága, T pedig a feladat elvégzésére fordított idő. A mérési mód értelmezése a következő: $0 < X$. Minél nagyobb X értéke, annál jobb, hiszen ez azt jelenti, hogy a feladat elvégzésére fordított időhöz képest jó az eredményesség. [1]

Az eredményesség-mérőszám kiszámításához szükséges hatékonyság és feladatidő mérőszámok, a korábbiakban már ismertetettek szerint, rendelkezésre álltak. A teljes használói tesztcsoport eredményességi értékeit a 13. ábra tartalmazza.

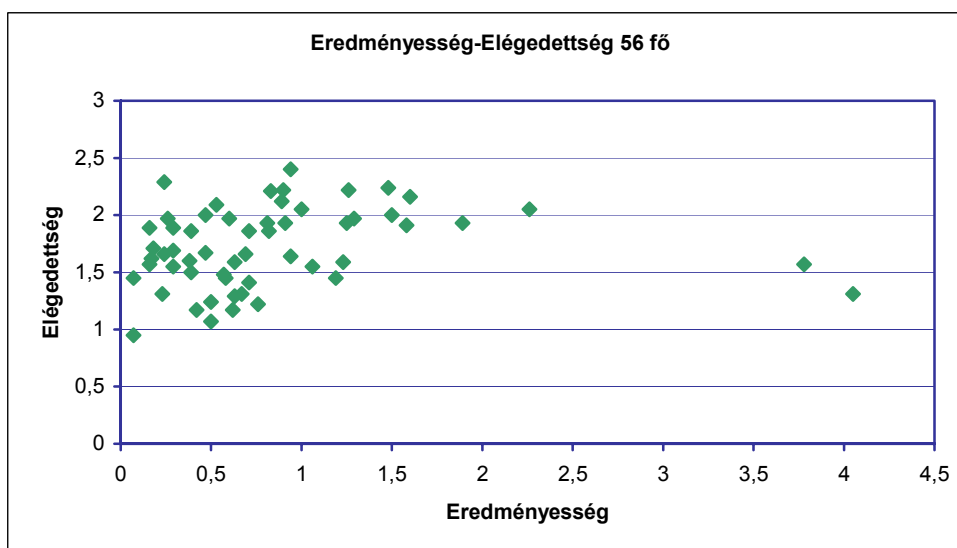
A használók 72%-a, 42 fő 1 alatti eredményességi értékkel dolgozott a szoftvertermékkel végzett

keresései során, és csupán 26 fő értéke érte el vagy haladta meg az 1-et, és mindössze 4 teszthasználó tudott a 2 és 6 közötti értéktartományba kerülni. Ha külön vizsgáljuk a professzionális és nem professzionális használókat, akkor azt láthatjuk, hogy az előbbi csoport tagjainak 32%-a, az utóbbinak pedig csak 20%-a tudott 1-nél magasabb eredményességi mérőszámot produkálni.

A vizsgálatban részt vevő, a két szélső értéket produkáló 2 fő kihagyása után, 56 fő teszthasználó esetében mért eredményesség és a körükben mért elégedettségi fok korrelációs együtthatójának értéke, $r = 0,11$. A változók közötti kapcsolat értelmezését a 14. ábra segíti, amelyen nehezen érzékelhetően kirajzolódik egy képzeletbeli egyenes körüli laza pontfelhő az egyes használókhoz tartozó eredményességi és elégedettségi értékekből, amely a korrelációs együttható számított értékével együtt egy alig érzékelhető, nagyon gyenge kapcsolatra utal az információkeresés eredményessége és az elégedettség között.

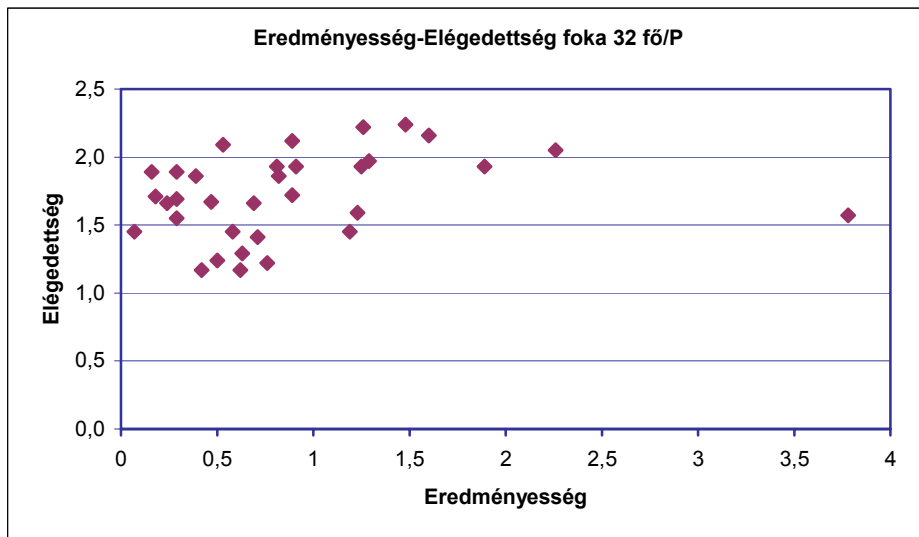
13. ábra Eredményesség

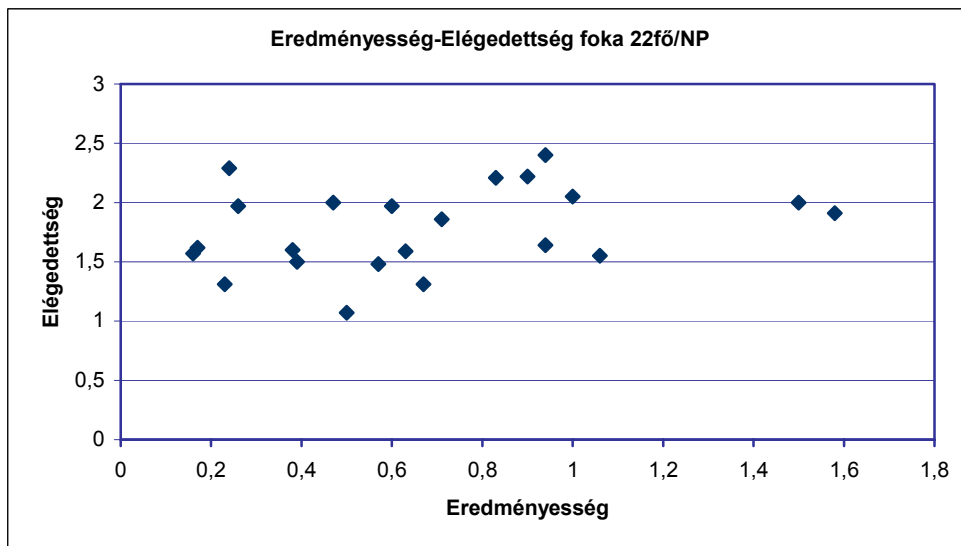
14. ábra Eredményesség – Elégedettség

Viszont nagyon érdekes módon megváltozik a helyzet, ha külön-külön vizsgáljuk a professzionális és a nem professzionális használói csoportokban számított eredményességi-elégedettségi korrelációs együtthatókat és a hozzájuk tartozó pontfelhőket, melyeket a 15. és a 16. ábrák tartalmaznak. A professzionális használói csoportban, a két szélső érték elhagyásával kiszámított korrelációs együttható értéke, $r = 0,26$, a nem professzionális használói csoportban pedig $r = 0,34$. A nem professzionális használói csoportban a feladat elvégzésének eredményessége és a szoftvertermékkel szembeni

elégedettség kapcsolatának viszonylagos erősségére utal a számított együttható értéke, de még kifejezettebben a 16. ábrán látható pontfelhő diagram. A nem professzionális használói csoportban nagyon komoly befolyással bírt az elvégzett feladatok eredményessége a felhasznált szoftvertermékkel szembeni elégedettségre. A vizsgálatban tanulmányozott másik három befolyásoló tényező, a hatékonyság, a teljesség és a feladatidő közül egyik sem volt akkora hatással az elégedettségre a nem professzionális használók között, mint az eredményesség.

15. ábra Eredményesség – Elégedettség professzionális csoport

16. ábra Eredményesség – Elégedettség nem professzionális csoport

Összegzés

A tanulmányban ismertetett kutatás elsődleges célja annak megállapítása volt, hogy a szoftvertermékkel kapcsolatos általános felhasználói elégedettséget milyen mértékben befolyásolja a szoftverrel végzett munka hatékonysága, teljessége, eredményessége és a feladat elvégzéséhez szükséges idő. A témában végzett korábbi kutatások egyértelműen mutatják, hogy a használói elégedettségre számos elem hatással van. Jelen vizsgálatban nem törekedtünk arra, hogy a használói elégedettséget befolyásoló valamennyi po-

tenciális tényezőt figyelembe vegyük. Célunk az volt, hogy a naplófájlokból egyértelműen kinyerhető adatokkal dolgozzunk, és ezekből az ISO/IEC 9126-4 szabvány által ajánlott módon mérőszámokat nyerjünk.

A felhasználói elégedettségre az általunk vizsgált tényezők közül a legnagyobb hatással egyértelműen a feladat elvégzésének hatékonysága volt. A négy vizsgált tényező közül a hatékonyság-elégedettség változók korrelációs együtthatójának számított értéke a legmagasabb. Az $r = 0,33$ érték, ugyan nem utal erős kapcsolatra, de mindenképpen jelzi a két változó egyértelmű összefüggését.

Ez az eredmény alátámasztja más, korábbi kutatások megállapításait, amelyek arról szólnak, hogy a használói elégedettség és a találatok relevanciájának foka meglehetősen fedik egymást. [7]

Vizsgálatunk alapján a használói elégedettséget másodsorban leginkább befolyásoló tényezőnek a feladat teljesítésének teljessége bizonyult, de a teljesség lényegesen kisebb mértékű befolyással bíró tényező, mint a hatékonyság. A teljesség-elégedettség korrelációs együtthatójának számított értéke $r = 0,16$. Ezek szerint a használókat sokkal kevésbé teszik elégedetté a nagyszámú, de sok hibás, irreleváns elemet is tartalmazó találatok, mint a pontos, releváns találatok.

A feladat elvégzésének eredményessége, a szoftvertermék használata során a minél rövidebb idő alatt végzett hatékony feladatvégzés mértéke, a használói elégedettséget befolyásoló vizsgált tényezők közül a harmadik a sorban. Az eredményesség-elégedettség korrelációs együtthatójának értéke $r = 0,11$. Jelen kutatás keretein belül ez az érték reálisnak tekinthető, mivel a feladatidő, mely az eredményesség számításának alapja, számításaink szerint gyakorlatilag nem befolyásolja a szoftvertermékkel kapcsolatos használói elégedettséget. A feladatidő-elégedettség korrelációs együtthatójának értéke $r = -0,03$, gyakorlatilag a két változó korrelálatlanságát jelzi.

A vizsgálat további fontos megállapítása, hogy a könyvtári információs rendszereket használó, jól definiálható felhasználói csoportok tagjainak elégedettségi szerkezete sajátos elemeket mutat, melyekre figyelemmel kell lennünk az elégedettségi vizsgálatok, kutatások során. Jelen esetben a két jól elkülöníthető csoport a professzionális és a nem professzionális használóké volt, de számos egyéb életszerű felosztás is lehetséges például nemek vagy életkor szerint. Példaként említhető *Hiltz* és *Johnson* vizsgálata [8], amelyek során azt tapasztalták, hogy a nők lényegesen elégedettebbek voltak a használt rendszerrel (a vizsgálat a rendszer-interfészekre irányult), mint a férfiak, és a fiatalabbak valamint a kevésbé iskolázottak is magasabb elégedettséget mutattak.

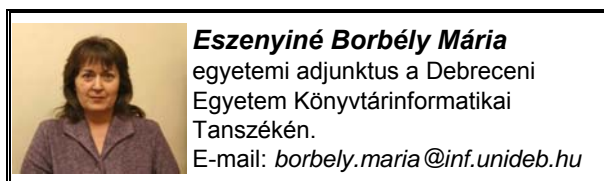
Az információs rendszerek használatával kapcsolatos használói elégedettségre irányuló kutatások esetében folyamatosan visszatérő probléma, hogy azok nem ugyanazt a terminológiát használják, ami nehézséget jelent az eredmények összevetésében. A vizsgálat másodlagos célja éppen ezért az volt, hogy konkrét könyvtári alkalmazás során

kipróbáljuk, hogy az ISO/IEC 9126-4 szabvány által definiált fogalmak, ajánlott mérőszámok mennyire alkalmasak könyvtári környezetben szoftvertermékek használat közbeni minőségének, és a használói elégedettségnek a mérésére. A szabvány a most bemutatottakon kívül számos további metrikát ajánl a szoftvertermék használat közbeni minőségének mérésére, amelyek ugyancsak alkalmasak lehetnek könyvtári környezetben működő rendszerek értékelésére.

Irodalom

- [1] ISO/IEC (2004): Software engineering-Product quality. Part 4. Quality in use metrics. ISO/IEC.
- [2] TROLL COVEY, D.: Usage and Usability Assessment. Library Practices and Concerns. Washington, Digital Library Federation Council on Library and Information Resources. 2002. Teljes szöveg: http://works.bepress.com/cgi/viewcontent.cgi?article=1042&context=denise_troll_covey
- [3] GRIFFITHS, Jillian R. – JOHNSON, Frances – HARTLEY, Richard J.: A használói elégedettség mint a rendszer teljesítményének mértéke. (Ref.: Papp István) = TMT, 2008. 8. sz. Teljes szöveg: http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=4955&issue_id=496
- [4] LEWIS, J., R.: IBM Computer Usability Satisfaction Questionnaires = International Journal of Human-Computer Interaction 7. sz. 1995. p. 57–78.
- [5] FIDY Judit – MAKARA Gábor: Biostatisztika. Teljes szöveg: <http://www.tankonyvtar.hu/statisztika/biostatisztika-080904-92>. [2010.09.22.]
- [6] WOOD, F. – FORD, N. – MILLER, D. – SOBCZKY, G. – DUFFIN, R.: Information skills, searching behaviour and cognitive styles for student-centred learning. A computer-assisted Learning Approach. = Journal of Information Science. 1996. 2. sz. p. 79–92.
- [7] GLUCK, M.: Exploring the relationship between user satisfaction and relevance in information system's. = Information Processing and Management. 1996. 1. sz. p. 89–104.
- [8] HILTZ, S. R. – JOHNSON, K.: User satisfaction with computer-mediated communication system's. = Management Science. 1990. 6. sz. p. 739–764.

Beérkezett: 2011. II. 10-én.

Gyengeségekből erősségek: stratégiák a jövő könyvtár- és információtudománya számára

A könyvtár- és információtudomány válságban van, mivel a kutatás a természete, a használt megközelítések és a módszerek tekintetében egyaránt rendkívül sokrétű és széttöredezett. Ennek a cikknek a célja, hogy egy új stratégiát vázoljon fel, amelynek mentén ebből a széttöredezettségből előny kovácsolható. Azok a tudományterületek, amelyek metareflexív megközelítéssel képesek önmaguk megértésére, azok képesek lépéseket tenni a negatív tendenciák ellenében és a gyengeségeket erősségekké változtatni.

Meglehetősen bizonytalanság van a szakma hovatartozását illetően. A diszciplína fejlődése nagyon sok irányban halad, amit egy 2005-ös felmérés is igazolt. 50 európai könyvtár- és információtudományi tanszékét vizsgálták meg, hogy melyik szakterületen belül kapott helyet az egyetemeken. 35% a bölcsészettudományi, 15% a társadalomtudományi, 13% a kommunikáció és média, 9% az üzleti és vezetéstudományi, 4% a számítástudományi, 24% pedig egyéb karokon nyert elhelyezést. Mindez meglehetősen heterogenitást és sokirányú kötődést jelent. A könyvtár- és információtudomány tehát nagyon sok esetben a helyi tényezők hatására formálódik, fejlődik. A szakterület neve is bizonytalan, az „information science” (információtudomány) és az „information studies” (informatika) mellett egyre ritkábban használják a „library and information science” (könyvtár- és információtudomány) terminust. Egy konvergensebb tudományterület a diszciplína elismertebbé tételére nagyon jó hatással lenne, ugyanakkor kevésbé szolgálná a gyakorlatot.

A tudományterület válsága tíz pontban

A krízis természete tíz pontban írható le. Az első négy a bizonytalan határokkal, a további hat pedig a terület széttöredezett jellegével van összefüggésben.

1. A könyvtár- és információtudomány a gyakorlat területéről érkezett. Ez lehetne akár előny is, viszont függőséghez vezet. Mi ezt *külső függőségi problémának* nevezzük.
2. A gyakorlathoz kötöttség következménye, hogy a terület későn válhatott önálló tudományos diszciplínává. Ez az *érettség problémája*.
3. A késői érés nyomán a diszciplína függ más kutatási területektől is. A könyvtár- és információtudománynak nincs saját tudományos tradíciója. Ezt *belső függőségi problémának* hívjuk.
4. Nem tisztázott a könyvtár- és információtudomány és az információtudomány viszonya. Ez két önálló terület, vagy a könyvtártudomány egy kutatásfejlesztési tevékenység az információtudományon belül? A gyakorlatban sokféle intézmény egymással való interakciója zajlik, különböző elnevezések alatt. Ezt hívhatjuk *elnevezési problémának*.
5. Az ugyanazon elnevezés alatt lévő diszciplínák sokasága reprezentálja azoknak a témáknak a sokféleségét, amelyek a könyvtárhoz és az információhoz köthetők. Ez a *heterogenitás problémája*.
6. A diszciplína számos alterülete szintén interdiszciplináris jellegű. Tekintve, hogy a könyvtár- és információtudomány egyes területei között viszonylag kevés kapcsolat van, a terület leginkább multidiszciplinárisnak tekinthető. Ez az *interdiszciplinaritás problémája*.
7. A könyvtár- és információtudomány erős kapcsolatokat tart fenn más tudományterületekkel és gyakran importál elméleteket a nála erősebb diszciplínáktól. Ebből az következik, hogy ezek az alterületek távolodnak a könyvtár- és információtudomány képzeletbeli magjától, növelve a széttöredezettséget. Ez a *divergencia problémája*.
8. A könyvtár- és információtudománynak erős hagyományai vannak az információ különböző szempontú megközelítésében. Egyre több tu-

ományterület tartja fontosnak az információ kutatását. Ez a *verseny problémája*.

9. Nagyon sok *kicsi* könyvtár- és információtudományi kutatási probléma és intézmény van. Ezek azért küzdenek, hogy a helyi egyetemeken és a tudományban is megvessék a lábukat. Az oktatási programokat kénytelenek más területekről jövő, a legkülönbébb háttérű munkaerővel megoldani. Ez a *kritikus nagyság problémája*. Egy 50 európai könyvtárosképző helyet vizsgáló tanulmány szerint mindössze 0-10 fős létszáma volt a tanszékek, intézetek 27%-ának. Ilyenkor vagy megpróbálnak erősen specializálódni vagy sok területen megelégednek a sekély megközelítésekkel.
10. Sok könyvtár- és információtudományi tanszék kicsi, míg mások éppen hogy nagyok. Ez egészen sajátos problémához vezet. Míg egyes területeken a rokonterületekkel való együttműködés nyomán fokozódó integrációnak, másutt a könyvtár- és információtudomány saját jogán való növekvő elismerésnek lehetünk tanúi. Mivel az erős és a gyenge tanszékek különböző irányba mozdulhatnak, ezt nevezhetjük a *hasadás problémájának*.

A verseny problémája

A terület laza és vitatott identitása alacsony szintű autonómiát jelez. Mindez azt a veszélyt vetíti elé, hogy bizonyos kutatási területekre benyomulnak más diszciplínák képviselői. A könyvtár- és információtudomány határainak meghúzása egyre fontosabbá válik. Egyrészt igény van a szakterület szélesebb tudományos közönséggel való elfogadtatására. (Ennek gyakorlati jelentősége van, hiszen pl. mind a *Finn Akadémián*, mind pedig a *Svéd Kutatási Tanácsban* más szakterületek képviselői döntenek a könyvtár- és információtudományi kutatások finanszírozásáról.) Másrészt fennáll annak a veszélye, hogy bizonyos kutatási témákat „lenyúljanak” más szakterületek. Ez utóbbira jó példa, hogy azzal párhuzamosan, hogy a számítástudomány egyre nagyobb teret nyert a bővülő információtechnológiai ipar hatására, úgy veszítette el egyre inkább a könyvtár- és információtudomány az érdeklődését a rendszerek és az algoritmusok fejlesztése iránt. Amelyek korábban a tudományterületünk főáramába tartoztak, azok mára már hagyományosabb diszciplínák részkérdéseivé váltak. Az érem másik oldala a képzésben, amikor valamennyi információval kapcsolatos terület egy-egy I-iskolában egyesül. Ezekben könyvtár- és infor-

mációtudomány a számítástudománnyal együtt kap helyet.

A verseny problémájára három stratégia is lehetséges:

1. Bővülés (megosztottság, egyesülés, átvétel).
2. Összehúzóds (elhagyni programokat és arra koncentrálni, amiben a legjobbak vagyunk).
3. A funkció megtartásával identitásvesztés (gyenge partnerként beolvadni, ami gyors identitásvesztéshez vezet).

A verseny mint együttműködés

A tudományterületek agresszív terjeszkedése következtében a könyvtár- és információtudomány sokszor védekezésre rendezkedett be. A széttöredés különböző formáira az egyik lehetséges válasz az integráció. Erre kétféleképpen is mód van: intézményi és ismeretelméleti szinten. Ez utóbbinak a sajátossága, hogy megkísérel egy hagyományos tudományterületi magot találni, amely erőforrásként használható a versenyhelyzetben. Egy erős ismeretelméleti integrációval a gyengeségnek tekintett sokrétű együttműködések erősséggé fordíthatók. Ha valóban képesek vagyunk megtalálni a diszciplínánk magját, akkor a versenytársaink együttműködő partnerekké tehetőek.

Divergens és konvergens fordulatok

A terület sajátosságai miatt a könyvtár- és információtudományt a jövőben folyamatos széttöredés fogja jellemezni. Kérdés, hogy ez egyenlő lesz-e a teljes elsorvadással. Az egyik megközelítés szerint egykor létezett valami egységes, ami millió darabra tört szét, és a darabok folyamatosan távolodnak az egykori középponttól. A másik megközelítés ugyanezt a jelenséget a konvergens és divergens kutatási területek közötti különbségtétellel közelíti meg. Az előbbinek világos határai vannak, így könnyű védeni a létét, a másik ennek éppen az ellenkezője. A könyvtár- és információtudomány egyértelműen divergens terület.

A *fordulat* fogalma nem más, mint stratégiai terminus arra a radikális törésre, ami a kutatási tradíciókban bekövetkezik.

Az információtudományban a fordulatok a következőkkel azonosíthatók:

- gyenge konvergens fordulat,
- erős konvergens fordulat,
- divergens fordulat.

A *divergens fordulat* egy békés forradalomként írható le. A tudósok járják a maguk útját, és szépen lassan távolodnak a központi identitástól és haladnak a saját területük felé. Ez gyakran jár együtt interdiszciplináris megközelítésekkel. A határok kevésbé egyértelműek, így a „megtől” való elfordulás vagy az azzal való konfrontálódás is lehetséges.

A *gyenge konvergens fordulat* önreflexiót céloz. Ez erősíti a területet a történeti szemlélet, az elmélet és az identitás megteremtésével. A cél azonban nem a szakterület divergens jellegének a felszámolása.

Az *erős konvergens fordulat* kísérlet egy erősebb tudományterületi identitás és a mag felé való elmozdulásra. Ez kifejezetten ellensúlyozza a terület divergens jellegét. Az erős divergens fordulatnak mind a kutatás, mind pedig a gyakorlat terén jelentős támogatottsággal kell rendelkeznie.

Az erős szakterületek jellemzői erősségeknek és gyengeségeknek is tekinthetők egyben. Egy erős diszciplínának erős az identitása. A meghatározott perspektíva ugyanakkor nehézkessé teszi a másokra figyelmet és a mások megértését. A kutatók egy erős tudományterületen nagyon kifinomultak képesek egymással kommunikálni, mivel ugyanazt a fogalmi szótárt használják. Ezzel párhuzamosan azonban kizárják más szakterületek képviselőit. Míg itt erős a kutatás és az oktatás kapcsolata, jelentős a távolság az elmélet és a gyakorlat között. Az erős tudományterületek vonzóak, azonban tudatában kell lennünk a hátulütőinek is.

Amikor a könyvtár- és információtudományt stratégiai szempontból közelítjük meg, akkor lényegében nem egy divergens fordulatról van szó, hanem sokkal inkább sok olyan megközelítésről, amely eltávolodott a kutatási terület hagyományos középpontjától. A határoktól való függetlenedés nyomán könnyebben lehetővé válik a perspektíva-váltás és a különböző szempontok érvényesítése, ugyanakkor megnehezíti egy világos identitás kialakítását.

A konvergens és a divergens megközelítések összekapcsolásával valamilyen mértékben kiküszöbölhetők a stratégiák hátrányai. A mellett, hogy erős elképzeléseket lehet generálni (konvergens jelleg), ezek a tudományterületek sokféleségétől táplálva (divergens sajátosság) válnak életképessé.

Az információs fordulat

Hogyan találhatnánk egy erős konvergens fordulatra? Egyedülálló lehetőséget teremt a digitalizáció és az információ fogalma. Nekünk is van valamink, amit hatékonyan tudunk exportálni. A könyvtár- és információtudományok komoly tradíciói vannak az információ legkülönbözőbb (szociológiai, kognitív, technológiai, gazdasági) szempontú tanulmányozásában. Olyan kifinomult képünk van az információról, mint amilyen semelyik másik területnek. Először is a digitalizáció átalakítja a társadalmi, kulturális és gazdasági struktúrákat. Az emberek világszerte hozzászórtak a digitális világhoz, amely radikális változásokat generált az egymással való munkahelyi és szabadidős kapcsolattartásban. A másik drámai fordulat a kutatók általi tudásgenerálás területén zajlott le. A legvilágosabban ez a társadalomtudományokban érhető tetten, ahol a hálózati interakciókkal új lehetőségek vannak az emberi és a közösségi viselkedések tanulmányozására.

Napjaink digitalizált társadalmában az információ az egyik vezető társadalmi hajtóerő. Ezt belátva – építve az információ megközelítéseinek kezelésében szerzett tapasztalatunkra – felvehetjük annak a diszciplínának a szerepét, amely elsősorban exportálja, és nem importálja az erős elméleti kereteket. Ebben komoly lehetőségeink vannak, jóllehet nem lehetünk hatással senkire erős önbizalom és megszervezett stratégiai munka nélkül.

A könyvtár- és információtudomány egyik jellemzője az önreflexió, a terület természetéről és céljairól szóló folyamatos vita, ami lényegében egy gyenge konvergens fordulatnak tekinthető. Ezeknek a vitáknak a nyomán jobban tudatában leszünk a tárgynak, a történelemnek, a konvencióknak, a legfontosabb húzóerőknek, a vitáknak, az ellentéteknek, valamint a kulcsfogalmaknak és a közös elméleteknek. A könyvtár- és információtudomány éppen ezekkel az erős önreflexív hagyományokkal lehet képes egy olyan terület koordinálására, amelyben a divergens és a konvergens erők egyszerre vannak jelen. Ráadásul ez a terület képes lesz az információs fordulat elősegítésére más diszciplínák esetében is azzal, hogy elméleti kereteket exportál.

Mindezek nyomán képesek leszünk a védekező álláspont helyett az együttműködésre. Ez a stratégia

gia, amellyel a gyengeségeinkből erősségeket kovácsolunk.

/NOLIN, Jan – ÁSTRÖM, Fredrik: *Turning weakness into strength: strategies for future LIS. = Journal of Documentation*, 66. köt. 1. sz. 2010. p. 7–27./

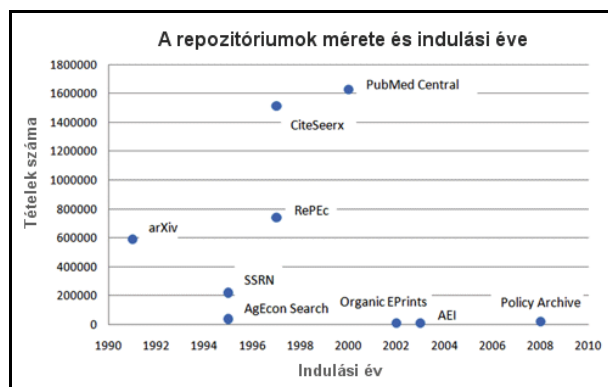
(Tóth Máté)

Trendek a nagyméretű tematikus repozitóriumok esetében

Miközben növekszik a különféle szakterületek publikációit és tudományos eredményeit gyűjtő repozitóriumok száma, viszonylag kevés praktikus információ olvasható még ezek fejlődéséről és menedzseléséről. Bár a digitális gyűjteményekhez általában vannak már követendő „jó gyakorlatok” és iránymutatások – például az összekapcsolhatóság, a metaadatok és a használhatóság terén –, de kifejezetten a tematikus repozitóriumok esetében még kevésbé vannak feltárva a közös jellemzők, pedig ezek ismeretében az ilyen gyűjtőhelyek kifejlesztésével megbízott projektirányítók és könyvtárosok megalapozottabb döntéseket hozhatnának. A szakirodalomban általában a *PubMed Central (PMC)*, az *arXiv* és a *RePEc* szolgáltatásokat emlegetik a tematikus repozitóriumok mintapéldájaként, de ezt a három nagy vállalkozást más és más műszaki és üzleti modell jellemzi, eltérő a beadási/gyűjtési politikájuk is, és különböző szerepet játszanak abban a szakmai körben, amelyet szolgálnak. Annak érdekében, hogy átfogóbb képet lehessen kialakítani a digitális archívumokokról a típusáról, és hogy bizonyos általános trendek is kirajzolódjanak, jelen tanulmány szerzői 2010 tavaszán a tíz legnagyobb tematikus repozitóriumról gyűjtöttek be információkat, kilencféle jellemzőt vizsgálva.

Az elemzés alá vont szolgáltatások kiválasztása az *Open DOAR*, a *ROAR* és a *Ranking Web of World Repositories* nyilvántartások adatainak összevetése után történt. A „top tíz”-be került szolgáltatások angol nyelvű, jellemzően preprint, illetve postprint publikációkat gyűjtő, egy vagy több szakterületre specializálódott nemzeti vagy nemzetközi archívumok. Az egyes gyűjtemények neve, alapítási éve és mérete az 1. ábrán látható. A repozitóriumok fele 2000 előtt indult; a legrégebbi az 1991-es születésű, multidiszciplináris jellegű *arXiv*, a legújabb pedig a közpolitikai témájú publikációkat gyűjtő *Policy Archive*, ami 2008-ban jelent meg. A legnagyobb tétel számmal a 2000-ben alapított *PubMed Central* büszkélkedhet, mely az élettudományokra specializálódott. A PMC gyors felfutására az a magyará-

zat, hogy a *National Institutes of Health* kötelezővé tette minden olyan publikáció beadását, amely a NIH által finanszírozott kutatás keretében készült. A legjobb tízben az informatika mellett a természet- és a társadalomtudományok dominálnak, a humán területek és a művészetek szinte teljesen hiányoznak (az SSRN kivételével, amely irodalomtudományi és filozófiai publikációkat is gyűjt). Ennek a jelenségnek többféle magyarázata is lehet: az eltérő publikációs arány, a preprint műfaj elfogadottsága, vagy a digitális médiához való viszony.

1. ábra A repozitóriumok adatai

öt repozitórium saját rendszert használ, a másik öt pedig a DSpace (AgEcon Search és Policy Archive) illetve az EPrints (E-LIS, AEI és Organic Eprints) nevű ingyenes szoftverekre épül. Előbbiek között jellemzően régi gyűjteményeket találunk, ami érthető is, hiszen a nyílt forrású programok csak 1997 után kezdtek megjelenni ezen a területen. (Az AgEcon Search is saját fejlesztésű szoftverrel működött 1995-től 2008-ig, és csak ezután váltott a DSpace-re.) Ezzel magyarázható valószínűleg az is, hogy a legöregebb és legnagyobb archívumok jóval kevesebb dokumentumtípust gyűjtenek, mint a fiatalabbak, mert a régebbi rendszerek inkább csak a cikkek és hivatkozások nyilvántartására alkalmasak, míg az újak kezelik a jelentéseket, a konferenciaanyagokat, a disszertációkat, a multimédia dokumentumokat, a szoftve-

reket, az adatállományokat és még sok minden mást is. Az egyetlen típus, amely mind a tíz repozitóriumban megtalálható, az a folyóiratcikk.

Ami a beadási szabályokat illeti: szinte mindenhol van valamilyen „moderálás” a minőség biztosítása érdekében. Az AEI, a Policy Archive, az Organic EPrints és az E-LIS rendszerekben a beadóknak regisztrálniuk kell, és a beküldött dokumentumok is csak jóváhagyás után kerülhetnek a gyűjteménye. Az SSRN és az AgEcon Search esetében is kötelező a regisztráció, de a feltöltéskor nincsen ellenőrzés. A PMC csak lektorált cikkeket fogad el a *National Library of Medicine* által élvonalbelinek definiált élettudományi folyóiratokból, illetve olyan szerzői kéziratokat, amelyek valamely nagy szervezet vagy intézet által finanszírozott kutatás keretében készültek. A RePEc esetében a beadás intézményi vagy részegység szintű helyi archívumokon keresztül történik. Az arXiv megint másfajta politikát alakított ki: egy publikáció akkor kerülhet az archívumba, ha azt egy „kezes” előbb jóváhagyta. Ilyen kezes státuszt azok érdemelnek ki, akik egy adott számnál több publikációt töltek már fel az illető témában. A számítástechnikára és informatikára specializálódott CiteSeer^x robotja pedig maga gyűjti be a webről az anyagokat, illetve a szerzők is megadhatnak egy e-mail címet és egy linket, ahonnan azután a rendszer automatikusan letölti és leindexeli a dokumentumot. Az, hogy a négy legnagyobb repozitóriumnak teljesen eltérő gyarapítási politikája van, azt jelzi, hogy a különféle gyűjteményépítési stratégiák egyaránt sikeresek lehetnek. Tanulságos az is, hogy bár ezeknél az archívumoknál természetesen nincsen olyan szakmai lektorálás, mint a tudományos folyóiratoknál, de egyéb módszerekkel: például a beadók megszűrésével, a tematikus korlátozással, a részletes metaadatok megkövetelésével mégiscsak képesek a minőséget fenntartani. Vagyis az *Open Access* mozgalom amellet, hogy elhárítja a hozzáférési akadályokat, nem jelenti egyben a szűrők teljes megkerülését is.

Egyik repozitórium sem igényli a szerzői jogok átruházását, de a többségük megkívánja, hogy a beadó ne adjon nekik kizárólagos jogot a dokumentum szolgáltatására. A PMC esetében a folyóiratok beküldhetik a teljes tartalmukat, vagy csak a NIH által finanszírozott kutatások publikációit, vagy csak válogatott cikkeket, anélkül, hogy a copyrightot átengednék az archívumnak. Az esetleges jogsértésekből származó következményeket mind egyik szolgáltatás a beadókra hárítja. Nem is lehetne elvárni természetesen, hogy szerzők és

kiadók százainál lenyomozzák minden egyes cikk jogi státuszát, vagy hogy egyedileg segítséget nyújtsanak ehhez a beadóknak. Ehelyett általában csak egy tájékoztatót tesznek közzé, amely a szerzők jogait ismerteti. Az arXiv az egyetlen a tíz közül, ahol nem vonható vissza a szolgáltatásra adott felhatalmazás, a többieknél kérésre eltávolítják a korábban beküldött dokumentumot, bár többnyire nem szívesen teszik, tekintve hogy ez ellentmond az archívum céljának és pluszmunkával is jár.

A tízből nyolc szolgáltatás felsőoktatási intézményekhez kötődik, közülük négyet egyetemi könyvtárak üzemeltetnek (arXiv, AgEcon Search, Policy Archive, AEI). A PMC-t is egy könyvtár tartja fenn: a National Library of Medicine, vagyis az amerikai orvostudományi szakkönyvtár. Vannak olyanok is, amelyeket több intézmény működtet konzorciális formában: például a gazdaságtudományokra specializálódott RePEc archívum egyes részgyűjteményei több ország egyetemei és kutatóintézetei között vannak szétosztva. A társadalom- és bölcsészettudományi publikációkat gyűjtő SSRN pedig jelenleg egy kiadó vállalat kezelésében van.

A finanszírozási források igen változatosak: állami, intézményi, szakmai szervezeti és piaci szereplőket egyaránt találunk a támogatók között, és gyakori, hogy egy repozitórium több lábon is áll, többféle pénzforrást is felhasznál. Egyes esetekben egy idő után megváltozott a szponzorálási forma: az SSRN-t például eredetileg néhány egyetem és kutatóintézet tartotta fenn. Az arXiv a fenntartó intézmény, a *Cornell University Library* saját költségvetése mellett 2010 elején egy újfajta támogatási mód bevezetésével is kísérletezni kezdett: felkérte az archívum 200 legaktívabb intézményi használgóját, hogy önkéntes adományaikkal járuljanak hozzá a szolgáltatás működtetéséhez minden évben. A változatos finanszírozási formák és ezek átalakulásai az évek során azt jelzik, hogy a fenntarthatóság komoly kihívás a tematikus repozitóriumoknál is, akár csak a legtöbb digitális szolgáltatásnál.

A finanszírozást, az üzemeltetést és az irányítást ritkán végzi egyazon szervezet. Őt esetben külső irányítótestület segíti a döntéshozást. A PMC-nél például a NIH igazgatója által kinevezett kurátorok vannak. Az arXiv-ot működtető könyvtárosok egy fizikusokból, csillagászokból, matematikusokból és más szakterületek képviselőiből álló bizottságtól kapnak segítséget. Az SSRN kuratóriuma üzleti, gazdaságtudományi, jogi és pszichológiai, az

AgEcon Search-é pedig gazdasági, mezőgazdasági és kormányzati szakértőkből áll. A könyvtár- és információtudományra specializálódott E-LIS szolgáltatást három bizottság irányítja: egy adminisztratív, egy műszaki és egy szerkesztői.

A tíz legnagyobb tematikus repozitórium jellemzőinek összehasonlítása alapján a következő általános megállapítások tehetők:

- a legnagyobb gyűjtemények még 2000 előtt indultak (a PMC kivételével);
- a legtöbb ilyen archívum inter- vagy multidiszciplináris;
- a természet- és társadalomtudományok uralkodnak a témák között;
- az 1997 előtt született szolgáltatások többnyire saját fejlesztésű szoftvert használnak;
- a „cikk”, vagyis a pre- és a postprint jelenti az egyetlen közös dokumentumtípust;
- a beadási folyamat valamilyen módon moderált;
- a törlést/visszavonást ellenzik;
- a copyright ügyében a beadók a felelősök;
- a legtöbb szolgáltatást egyetemi könyvtárak vagy karok üzemeltetik.

Természetesen a tíz legnagyobb tematikus repozitórium nem reprezentálja azt a 150-400 további hasonló szolgáltatást, amelyeket a különféle *open archive* nyilvántartásokban eddig regisztráltak. Ez

a tíz is eléggé eltér egymástól, mert például az első és a második között méretben nagyobb a különbség, mint az utolsó öt összesített tételszáma, vagyis már a toplistán is észlelhető a *long tail* jelenség: a néhány nagy után sok kicsi következik. A méret nem lehet egyedüli mérőszáma a sikernek, hiszen vannak olyan új, vagy szűk, illetve interdiszciplináris szakterületekre specializálódott gyűjtemények, amelyekben ugyan nincsen sok publikáció, de felhasználói körük aktív és elkötelezett, és fontos szerepet játszanak az adott területen. Különösen ezeknek a kisebb archívumoknak volna hasznos, ha kialakulnának olyan szabványos és igény szerint alakítható értékelési módszerek, amelyekkel objektívabb összehasonlításokat lehetne végezni. Azt, hogy egy repozitóriumot mennyire ismer el az általa szolgált szakmai közösség, mérni lehetne például a közösség méretének és a feltöltött, illetve letöltött dokumentumoknak az arányával; vagy a szerzők beadási és archívumhasználati hajlandóságával; vagy azzal, hogy a repozitórium mennyire képes dokumentálni az adott szakterület növekedését és változásait.

/ADAMICK, Jessica – REZNIK-ZELLEN, Rebecca: *Trends in Large-Scale Subject Repositories*. = *D-Lib Magazine*, 16. köt. 11–12. sz. 2010./

(Drótos László)

Gyarapítás és gyűjtemények a francia egyetemi könyvtárakban 1988–2007 között

Az 1989-ben nyilvánosságra hozott „Rapport Miquel” a felsőoktatási könyvtárak támogatásának növekedését eredményezte Franciaországban, mivel az akkori francia kormány a felsőoktatás bővítésére törekedett és azt pénzügyi eszközökkel segítette. Szerencsére a könyvtárak is érezték a támogatások hatását építkezésekre, a műszaki infrastruktúra fejlesztésére és az állománygyarapításra fordítható összegek emelkedése terén.

Beszerezési keretek

Már az 1990-es években jelentősen nőtt a szakirodalom beszerzésére fordítható összeg. A két évtizedet átfogó időszak beszerzési kiadásai nehezen vethetők azonban össze, mert egyrészt magas volt közben az infláció, másrészt új egyetemek létrehozásával, meglevők szétválásával a felsőoktatási

intézmények száma 61-ről 98-ra növekedett. Az első öt évben a szakirodalom beszerzésére fordított kiadások 85%-kal emelkedtek. Az utána következő években is magasak maradtak a gyarapítási összegek, ennek következményeképp egy évtized elteltével 224%-kal többet költhettek az egyetemi könyvtárak szakirodalomra. Ennek ellenére az alacsony kiinduló értékek miatt a francia felsőoktatási könyvtárak csak hosszabb idő elteltével érhetik el a velük összehasonlítható külföldi könyvtárak szerzeményezési szintjét.

Beszerezések

1988-ban még csak 335 000 új kötet került a polcokra, öt évvel később már 560 000, és az évtized végén 900 000. De már az új évszázad elején ismét csökkenés volt tapasztalható, majd lassú emelkedés. A francia könyvtárak hagyományosan

nagy arányban vásárolnak francia nyelvű monográfiákat, és csak kis mértékben vesznek külföldi szakirodalmat. 1988-ban még 17% volt az idegen nyelvű művek aránya, ez egy évtizeddel később 13%-ra csökkent. Tanulságosak ebből a szempontból az egyes könyvtárak számadatai. A 2007-es statisztika szerint 36 könyvtár vásárolt 1000-nél több külföldi monográfiát és ezek közül csupán öt (Strasbourg és négy párizsi egyetemi könyvtár) többet, mint 5000-et. Ebből ismét felismerhető az a Franciaországra jellemző magatartás, hogy megelégednek a francia nyelvű kiadványokkal és a külföldi, főleg angol nyelven publikált kutatási eredményeket csak korlátozottan veszik figyelembe.

Folyóiratok terén a külföldi címek aránya már jóval magasabb. Az előfizetett folyóiratok száma a beszámolási időszakban csak mérsékelten emelkedett, bár közben a könyvtárak száma növekedett. A szomszédos európai országokhoz képest alacsony a megrendelt folyóiratok száma. 1988-ban 61 ezer folyóiratot fizettek elő, 2007-ben 111 ezret.

A folyóiratoknál feltűnő, hogy a külföldi címek aránya százalékosan csökkent. 1988-ban még fele-fele arányban voltak a francia és a külföldi címek, 2007-ben már csak 42%-ot tett ki a külföldi folyóiratok hányada. Az egyes könyvtárakra lebontva csupán 50 egyetemi könyvtár fizetett elő több mint 1000 folyóiratot, és egyedül a *Sorbonne* rendelt többet háromezernél.

Néhány éve a statisztikák az elektronikus források vásárlását is kimutatják. Eleinte nehezen indultak el ezen a területen a könyvtárak, de időközben minden könyvtár kínál elektronikus anyagokat, adatbázisokat kevésbé, inkább folyóiratokat. A

használt adatbázisok száma 2500 körül mozog, a 2002-ben előfizetett 178 880 e-folyóirat 654 300-ra emelkedett 2007-ben.

Gyűjtemények

A francia egyetemi könyvtárak teljes állománya 2007-ben 30,9 millió kötetet tett ki. Ennek kétharmada vidéken, egyharmada Párizsban található. Bár az elmúlt két évtizedben az állomány 60%-kal, mintegy 11,6 millió kötettel növekedett – mint még előtte soha a könyvtárak történetében – a nagy európai ipari országokkal összehasonlítva azonban, még mindig rossz a helyzet. A vidéki egyetemek közül háromnak van több mint egymillió kötelete, a párizsiak közül pedig kettőnek. Másik végletként: 32 vidéki és 10 párizsi egyetemi könyvtárnak 200 ezernél kevesebb monográfia van a birtokában.

1988-ban az egyetemi könyvtárak összesen 331 ezer folyóiraatra fizettek elő, ezek közül a vidékieknek járt 184 ezer, Párizsba 147 ezer. Húsz évvel később a bejelentett folyóiratok száma 500 ezerre emelkedett, ez 50%-os növekedés. 2007-ben négy vidéki és hat párizsi könyvtár fizetett elő több mint 10 000 folyóiratot. A skála másik végén 17 olyan könyvtár van, 15 vidéken, és kettő a párizsi régióban, ahol kevesebb, mint 1000 címet rendelnek meg.

/GABEL, Gernot U.: Erwerbungen und Kollektionen der französischen Universitätsbibliotheken 1988–2007. = Bibliotheksdienst, 44. köt. 1. sz. 2010. p. 11–15./

(Burmeister Erzsébet)

Mobil jövő az egyetemi könyvtáraknak

Az elmúlt évtizedek tanulsága, hogy míg egyes újonnan felbukkanó technológiák csupán lassan, fokozatosan fejtik ki hatásukat a felsőoktatás területén, addig akadnak olyan újszerű műszaki megoldások is, amelyek viszonylag rövid időn belül indukálnak jelentős, sőt egyenesen forradalmi változásokat. A mobil eszközök régen jelen vannak mindennapjainkban, ehhez mérten a felsőoktatásban való alkalmazásuk csupán mérsékelten bővül. Ugyanakkor a legutóbbi időszak fejleményei, az újabb és újabb támogatott funkciók, nem utolsósorban pedig a vezeték nélküli hálózati kapcsoló-

dás lehetősége mind azt sejteti, hogy ezúttal akár a „forradalmi” jelzővel is illethető változások elé nézünk. A cikk egyes mobil eszközök, elsősorban az ún. okostelefonok és az e-könyv olvasók felsőoktatási könyvtári környezetben történő alkalmazását vizsgálja, valamint keresi e készülékek helyét a könyvtári szolgáltatásban.

A kérdés aktualitását alátámasztja, hogy a *New Media Consortium* nevű nemzetközi szervezet *Horizon Report* című éves jelentésében 2010-ben a „mobile computing” térnyerését helyezi a techno-

lógiai trendek élére, miután ez a kategória immár negyedik éve szerepel a felsőoktatásra hatást gyakoroló új technológiák rangsorában. Az EDUCAUSE évente megismételt felmérésében 2008 óta nem kérdezik rá, hogy a hallgatóknak van-e valamiféle mobil készülékük, mivel a kérdés a mobil technológia elterjedése miatt addigra értelmét veszítette. Ehelyett a felmérés újabban azt tudakolja, hogy a hallgatók által birtokolt hordozható készülékek alkalmasak-e internetezésre. 2009-ben a megkérdezettek fele válaszolt e kérdésre igennel, jelentős részük azonban anyagi megfontolásból nem használja internetezésre a készülékét, és mindössze 14,8 százalékuk gondolja úgy, hogy a jövőben könyvtári szolgáltatásokat is igénybe vesz mobiltelefonja segítségével, amiből arra következtethetünk, hogy a többségnek hiányosak az ismeretei az okostelefonnal elérhető könyvtári tartalmakat és szolgáltatásokat illetően.

Bár az okostelefon (smartphone) nem egy szabványosan definiált fogalom, jól lefedi azoknak a készülékeknek a széles skáláját, amelyek a számítógépekéhez hasonló funkciókkal rendelkeznek. A mobil telefonok az elmúlt húsz esztendőben egyre sokoldalúbbakká váltak, és legalább háromféle kommunikációs alkalmazásuk tekinthető kifejezetten elterjedtnek: a hangtovábbítás, a szövegtovábbítás (SMS) és az e-mail. Ezek mellé népszerűségben felzárkózik a twitterezés, illetve a közösségi kommunikáció. Ami azonban a könyvtárakat illeti, feltehetőleg az okostelefonok másfajta alkalmazásai lesznek rájuk elsősorban hatással, közelebbről: a különféle digitális tartalmak olvasása, megtekintése, meghallgatása, valamint létrehozása.

Ahogy a már említett 2010-es Horizon Report is leszögezi, a mobil készülékekre kifejlesztett célalkalmazásoknak köszönhetően az okostelefonok életünk elengedhetetlen részeivé váltak. Nézzük meg, melyek a legfontosabb, jelenleg elérhető funkciók:

- hang- és videohívás;
- e-mail küldése/fogadása;
- SMS-ezés;
- internetes keresés;
- keresés tudományos adatbázisokban;
- hivatkozásjegyzék készítése;
- internetes távoktatásban való részvétel (valamely kurzusszervezési keretrendszeren keresztül);
- könyvek és cikkek olvasása, hangzó anyag formájában történő meghallgatása;
- fényképezés;
- videolejátszás;

- videokészítés;
- ébresztőóra beállítása;
- GPS navigációs rendszer használata;
- játékok.

Természetesen az egyén igényeinek függvénye, hogy megelégszik-e a jövőben egyetlen olyan készülékkel, amely több mindenre alkalmas, de a funkcióinak nem mindegyikét képes magas színvonalon teljesíteni. Így például egy profi fotográfus valószínűleg egy fényképezőgépet is vásárol az okostelefonja mellé. Várható továbbá, hogy újabb, a könyvtári környezetben is jól használható műszaki megoldások bukkannak fel. Létezik már olyan lehetőség, hogy a hordozható eszköz a beépített fényképezőgép segítségével rögzít egy információt, amelyet azután felhasznál további releváns információk keresésére, és a találatokat végül megjeleníti. A jövőben tehát előfordulhat, hogy a könyvtárban a mobil készülékünk kamerájával beolvashatjuk egy könyv egyedi kódját, amelyet egy szoftver összekapcsol a könyvre vonatkozó információkkal, esetleg recenziókkal, amelyeket megjelenít a készülék képernyőjén. Már most létezik az Egyesült Királyságban olyan egyetemi könyvtár (*University of Bath*), ahol az olvasó az elektronikus katalógusból beolvashatja a mobiltelefonjába az általa keresett könyv kódját, hogy azután a telefonba ilyen módon eltárolt raktári jelzet alapján a polcokon meglelje magát a kiadványt. Sőt a kód által szolgáltatott információkat elmentheti egy később összeállítandó irodalomjegyzék számára.

A könyvtárak okostelefont nem kölcsönöznek, más típusú hordozható készülékeket (laptopot, videokamerát, MP3-lejátszót stb.) annál inkább. A jövőben, az online oktatási formák terjedésével, valószínűleg több intézmény fog fellépni azzal az igénnyel, hogy a hallgatóknak legyen valamiféle mobil eszközük. A könyvtárakat be kell vonni a döntésekbe, hogy szolgáltatásaik és a rendelkezésre bocsátott tartalmak kompatibilisek legyenek az oktatási intézmény által kiválasztott készülékekkel és platformokkal.

A mobil készülékek elterjedése a könyvtár olvasói terének kialakítására is hatással lehet. Kevesebb lesz a személyi számítógép, több a mobil eszközök használatát megkönnyítő nagyméretű monitor és billentyűzet. A hallgatók konnektorral ellátott zárható szekrényekben töltik fel készüléküket, amíg az előadásokon ülnek. Kevesebb asztali gép kell a könyvtárban, de több olyan csatlakozási pont, ahol a saját készüléküket használhatják.

Abból kell kiindulnunk, hogy a hallgatók többsége mindenhol magával viszi okostelefonját, amely egyfelől biztonságérzetet nyújt nekik, másfelől az információkhoz való gyors hozzáférés lehetőségét. Az okostelefonok a kommunikáció elsődleges eszközévé váltak, a könyvtári szolgáltatásoknak és kínált tartalmaknak tehát az e készülékek szabta műszaki feltételeknek kell majd eleget tenniük.

A felsőoktatási könyvtárak már most szolgáltatnak információkat letölthető elektronikus könyvek formájában. A különböző gyártmányú e-bookolvasókra csak meghatározott tartalmak tölthetők le, és sok esetben e tartalmak (e-könyvek) megoszthatósága is korlátozott. Egyes könyvtárak ugyanakkor már kísérleteznek e-könyvolvasók kölcsönzésével: ezeket olykor előre feltöltik tartalommal, máskor specifikus tartalmat töltenek rájuk valamely könyvtárközi kérés kielégítésére. Kérdéses azonban, és egyelőre nem látható, hogy az e-könyvolvasók népszerűsége idővel növekedni fog-e, vagy kiszorítják őket a piacról az okostelefonok. Nagyobb képernyőjüknek köszönhetően sokan a nyomtatott művek helyett már azok online változatát olvassák inkább ezeken az olvasógépeken. Egyes lényegi funkciók azonban, mint például a jegyzetelés lehetősége, vagy hiányoznak, vagy további fejlesztésre szorulnak, így az e-bookolvasók térhódítása a felsőoktatás egyes területein, például a tankönyvek helyettesítőiként egyelőre várat magára. Léteznek azonban olyan fejlesztések, amelyekre a jövő trendjeinek előhírnökeiként tekinthetünk. Így például az *Eucalyptus* cég újszerű alkalmazásai, amelyek közül az egyik az elektronikus könyveknek a nyomtatott könyveket idéző lapozhatóságát szolgálja, míg egy másik segítségével a Gutenberg-projekt digitális gyűjteményéből tölthetünk le e-bookokat a készülékünkre. Ez utóbbi egy új, a Google-féle könyvprogram hatásának is betudható tendenciára hívja fel a figyelmet. Lehet, hogy a jövőben a digitális gyűjteményeket az e-bookolvasók gyártói árusítják majd előre csomagolt formában. Esetleg egyszerre többféle formátumban, avagy csupán bizonyos készülékeken olvasható módon, de további funkciókkal bővítve?

Az elektronikus könyv, illetve az e-könyvolvasók használata feltehetően ösztönzi a környezetbarát viselkedést azzal, hogy sokszor feleslegessé teszi a nyomtatást.

Egyre többen használják mobil készüléküket valamely termék vagy szolgáltatás árának kiegyenlítésére. Az RFID technológiának köszönhetően a fizetéshez elegendő, ha mobiltelefonunkat meg-

lengetjük a rádiófrekvenciás adatkommunikációra alkalmas terminál vagy automata készülék, például egy árusító automata előtt. Ha figyelembe vesszük, hogy 2007 és 2009 között az RFID-es fizetési mód használata több mint a háromszorosára nőtt, valószínűsíthetjük, hogy ez a trend se hagyja érintetlenül a könyvtárakat, amelyekben egyre nagyobb igény mutatkozik majd a technológia alkalmazására.

A mobil készülékek nem csupán a tartalmakhoz való hozzáférést szolgálják, hanem egyre inkább az új tartalmak létrehozását is. A hallgatók videókat, fotókat, blogbejegyzéseket készítenek okostelefonjukkal, amelyeknek az oktatás során is hasznát veszik: az okostelefonnal készített digitális tartalmakat beágyazzák powerpointos prezentációjukba, twitteren válaszolnak a tanáruk által feltett kérdésekre stb. A különböző típusú multimédia-fájlok létrehozása, egymáshoz fűzése, megosztása átalakítja a tapasztalatszerzést, és ezáltal magának a tanulásnak az élményét. A könyvtáros segítheti a hallgatókat az információszervezés okostelefonos megoldásainak megismerésében, a mobil készülékek kreatív alkalmazása terén. Ehhez persze szükséges az innovatív műszaki megoldásokra való kellő rálátás, illetve a megfelelő készség a technológiai ismeretek átadásához.

A hordozható számítógépekre kifejlesztett *LectureTools* alkalmazás lehetővé teszi, hogy a tanár távolról tesztelje tanítványai ismereteit, akár összetett problémák megoldására, avagy képfájlokkal való munkára serkentve őket. A *LectureTools*-hoz kifejlesztettek egy alkalmazást, amelynek segítségével az azonos kollégiumban lakó vagy hasonló érdeklődésű hallgatók felvehetik egymással a kapcsolatot. Ily módon az oktatást segítő eszközt a közösségi oldalakra jellemző funkciókkal bővítették ki. Várható, hogy a *LectureTools*-t okostelefonra is továbbfejlesztik. Az oktatás szereplői közötti kommunikációt, a szemináriumok résztvevőinek aktív együttműködését támogatja a *Hotseat* alkalmazás, amelynek segítségével a hallgatók hordozható készülékeik használatával tehetnek fel óra közben kérdéseket, vagy szólhatnak hozzá egy-egy problémához.

A mobillal történő internetezés terjedésével a felsőoktatási intézmények két út közül választhatnak: az egyik, hogy mobilra kalibrált információs portált tartanak fenn, a másik, hogy maguk fejlesztenek ki alkalmazásokat. Utóbbira példa a *Stanfordi Egyetem* hallgatói által készített, iPhone-ra fejlesztett *iStanford* szoftver, amelynek segítségével a hallga-

tók kurzusokra iratkozhatnak fel, megtekinthetik érdemjegyeiket stb.

A könyvtárosoknak keresniük kell a kapcsolódási pontokat azokkal az egyetemi szervezeti egységekkel, amelyek a fentebb bemutatottakhoz hasonló innovatív eszközöket fejlesztik, alkalmazzák. Élen kell járniuk az ilyen eszközök kipróbálásában, és bátorítaniuk kell a hallgatókat is olyan alkalmazások kifejlesztésére, amelyek növelhetik a könyvtári szolgáltatások hatékonyságát.

Egy 2009-es felmérés tanúsága szerint a felmérést követő három évben a hallgatók jelentős része, mintegy fele a mobil készülékét fogja használni olyan szolgáltatások igénybevételére, amelyeket a felmérés elkészülésekor még a személyi számítógépén vagy a laptopján vett igénybe. Hasonlóképpen kétharmaduk prognosztizálta, hogy e három évben többet, illetve jóval többet fog az okostelefonjával internetezni, mint a felmérés idején. A könyvtáraknak impozáns szolgáltatásokkal kell erre készülniük: digitális tartalmaikat oly módon tegyék elérhetővé, amely nem csupán elfogadható a felhasználók számára, hanem egyenesen az igényeikre szabott. A könyvtáraknak mielőbb, megfelelő stratégiák kidolgozásával és implementálásával kell válaszolniuk a mobil technológiai forradalom jelentette kihívásokra.

gépén vagy a laptopján vett igénybe. Hasonlóképpen kétharmaduk prognosztizálta, hogy e három évben többet, illetve jóval többet fog az okostelefonjával internetezni, mint a felmérés idején. A könyvtáraknak impozáns szolgáltatásokkal kell erre készülniük: digitális tartalmaikat oly módon tegyék elérhetővé, amely nem csupán elfogadható a felhasználók számára, hanem egyenesen az igényeikre szabott. A könyvtáraknak mielőbb, megfelelő stratégiák kidolgozásával és implementálásával kell válaszolniuk a mobil technológiai forradalom jelentette kihívásokra.

/LIPPINCOTT, Joan K.: A mobile future for academic libraries. = Reference Services Review, 38. köt. 2. sz. 2010. p. 205–213./

(Dancs Szabolcs)

Az SFX hivatkozásmutató (citation linker) alkalmazása

A *Hilton M. Briggs Könyvtár* (Dél-Dakota Állami Egyetem, USA) a *Dél-Dakota Könyvtári Hálózat* (*South Dakota Library Network*) tagja, a legnagyobb és a legteljesebb állománnyal rendelkező könyvtár Dél-Dakotában. Több mint egymillió kötetből és közel 60 ezer folyóiratból áll a gyűjtemény, az előfizetett adatbázisok száma 200 fölött van (2009. évi adat).

A könyvtár évekig az *EBSCO A-Z* listát használta az előfizetett folyóiratok és újságok elérésére, majd úgy döntöttek, hogy áttérnek az SFX linkfeloldó használatára. 2009-ben megtörtént az átállás, és akkor implementálták az úgynevezett hivatkozásmutatót (citation linker) is.

Az OpenURL linkfeloldó már számos könyvtár-automatizálással foglalkozó szolgáltatónál megtalálható, például *LinkFinderPlus* (*Endeavor Information Systems*), *LinkSolver* (*Ovid Technologies*), *LinkSource* (*EBSCO*), *OL2* (*Fretwell-Downing Informatics*), *Serials Solutions 360 Link*, *SFX* (*Ex Libris*), *Sirsi Resolver*, *TOUR* (*TDNet*), *VLink* (*Infor*), *WebBridge* (*Innovative Interfaces, Inc.*), és *WorldCat Link Manager*. A felsorolt linkfeloldók közül az SFX rendelkezik a legtöbb OpenURL-t implementáló adatbázissal.

Az SFX lehetővé teszi a könyvtár gyűjteményében lévő, és a könyvtár által előfizetett adatbázisok teljes szövegű elérését, illetve ha a keresett dokumentum csak nyomtatott formában érhető el, akkor

a könyvtári OPAC példányadatának megjelenítését. Az SFX beállításánál arra is van mód, hogy ha a keresett dokumentum nincs meg a könyvtári forrásokban, az SFX szolgáltatási ablakból könyvtárközi kölcsönzés kérést indítson a használó.

Az SFX két módon nyújt módot a könyvtári források elérésére. Az egyik lehetőség az A-Z lista, amely a könyvtár által előfizetett folyóiratok kereshető és böngészhető listája. Ebben keresni cím, tematikus kategóriák, szolgáltatók és ISSN szerint lehet. A másik a hivatkozásmutató, amely folyóiratcikkek, folyóiratfüzetek, és könyvek gyors elérését teszi lehetővé a kereső által ismert valamilyen adat alapján. Eredményül a szolgáltatási ablakban a különböző elérési lehetőségeket mutatja a rendszer.

A hivatkozásmutató olyan keresési lehetőség, amely nemcsak folyóiratcikkek, hanem folyóiratok, könyvek, e-könyvek keresését is megkönnyíti. A dokumentumot különböző ismert adatai, például ISSN, ISBN, digitális objektumazonosító (DOI), PubMed azonosító (PMID) alapján kereshetjük. Mivel a hivatkozásmutató az SFX szolgáltatás része, ezért kereséskor az SFX tudásbázisa alapján be tudja azonosítani, hogy milyen formában érhető el a dokumentum: teljes szövegű elektronikus, vagy a könyvtárban nyomtatott formában. Ha egyik formában sem áll rendelkezésre, akkor könyvtárközi kölcsönzési kérés indítható a megjelenő szolgáltatási ablakból.

Irodalmi áttekintés

Kevés tanulmányban olvashatunk a hivatkozásmutatóról. Az irodalomkutatás során a referált cikk szerzője a témát érintően csak egy közleményt talált. 2005-ben az Egyesült Államok *Kutatókönyvtárak Egyesületének* (*Association of Research Libraries = ARL*) 99 könyvtárában vizsgálták az elektronikus folyóiratok és adatbázisok elérését. A felmérés szerint 94 könyvtárban használtak A-Z listát az adatbázisok elérésére, 95 könyvtárban volt mód az adatbázisok tematikus elérésére, 27 könyvtárban volt közös, kiterjesztett keresés (federated search), 86 könyvtár készített A-Z listát az elektronikus folyóiratok eléréséhez és 55 könyvtár alkalmazott hivatkozásmutatót. Az 55 hivatkozásmutatót használó könyvtár közül 21 általános, 8 folyóirat, 17 vegyes, vagyis általános és folyóirat keresésre kialakított volt. A hivatkozásmutatót közvetlenül csak 13 könyvtári honlapról lehetett elérni, 25 könyvtárnál a honlap második oldalán helyezték el.

Az idézett tanulmány nem foglalkozott a hivatkozásmutató konfigurálásával és az egyes metaadatok keresési eredményt befolyásoló hatásával sem. A Briggs Könyvtárban az SFX hivatkozásmutató implementálása során számos problémával találkoztak, amikor a standard interfészt kezdték használni.

Módszer

A könyvtár 2009 májusában indította az SFX üzemszerű használatát, azt követően pedig megkezdte az SFX hivatkozásmutató implementálását. A legtöbb egyetemi könyvtárhoz hasonlóan az alkalmazást átalakítás nélkül, a standard kereső interfész használatával kezdték tesztelni.

A tesztelésben könyvtárosok vettek részt, és különböző, általuk ismert vagy azonosított dokumentumokat kerestek. A tesztelés öt hónapig tartott. A keresés során észlelt problémákról a könyvtárosok tájékoztatták e cikk szerzőjét, aki megvizsgálta azokat. Az elemzések során kiderült, hogy nincs szükség az űrlapon szereplő összes metaadatra, némelyik ugyanis inkább gátolta, mint segítette a keresést. A tesztelés eredményeire támaszkodva átalakították a hivatkozásmutató kereső interfészét, és 2009 októberében megkezdtek az üzemszerű használatot.

A hivatkozásmutató három konfigurációs fájlból áll: folyóiratcikk, folyóirat és könyv tml, ezeket a fájlokat kellett módosítani. Könyvek keresésénél alapértelmezésként az elektronikus könyvek, és nem a könyvtári online katalógusban lévő nyomtatott könyvek voltak elérhetők. Ahhoz, hogy könyvek keresésénél a könyvtári állomány példányaira is mutasson link, vagy a példányadatok SFX-be töltésére, vagy az SFX plug-in alkalmazására volt szükség. Megvizsgálva a lehetőségeket, arra jutottak, hogy a példányadatok betöltése időrabló eljárás, és az egyszeri betöltés után a példányadatok aktualizálása folyamatos feladatot jelent a könyvtárosoknak. Új példány vagy a már bevitt példányadat módosítása esetén ugyanis mind a könyvtári integrált rendszerben, mind az SFX-ben aktualizálni kell őket. A Briggs Könyvtár az SFX plug-in alkalmazása mellett döntött az Aleph katalógusban lévő könyvek példányainak megjelenítése érdekében.

Eredmények

A hivatkozásmutató implementálásakor az volt a cél, hogy a használónak minél kevesebb metaadatot kelljen beírnia, amikor meg akar találni egy folyóiratcikket, folyóiratot, vagy könyvet.

Folyóiratcikk kereső ablak

A folyóiratcikk hivatkozásmutató szerzői metaadatként tartalmazta a vezetéknevet, az utónevet és az utónév kezdőbetűt. Úgy találták, hogy felesleges ezeket az adatokat kitölteni, hasonlóan a cikk címére és a záró oldalszámra sem volt szükség. A tesztelés során, a kereséseket és a találatokat elemezve meghatározták a minimálisan szükséges mezőket, melyek a következők: folyóirat címe vagy az ISSN, a kötet, füzet száma, kezdő oldal és a megjelenés dátuma.

A megjelenési év metaadat nem elegendő azoknál a folyóiratoknál, amelyeknél hozzáférési korlátozás van. Előfordult ugyanis a cikk megjelenésétől függően, hogy az első szám nem volt megtalálható, míg a második már igen, ha csak az évet írták be. A hozzáférési korlátozás időtartamának kiszámítása a legtöbb esetben hibás volt, ha a megjelenési hónap metaadatot nem adták meg.

Az SFX tudásbázisa tartalmazza az egyes szolgáltatók által kínált szolgáltatásokat, a szolgáltatókhoz tartozó portfóliót és a küszöbértékeket. Ennek a nagy mennyiségű adatnak a karbantartá-

sa folyamatos, az Ex Libris havonta tölti fel az aktualizált adatokat. A könyvtár a lokális adatoknál adja meg, hogy melyik szolgáltatónál melyik folyóiratot, adatbázist fizette elő, van-e és milyen időtartamra vonatkozik a hozzáférési embargó, ami helyi szinten az általánostól eltérő is lehet. Ha a könyvtár szolgáltatót vált, azt az SFX helyi tudásbázisban módosítani kell.

A korábban jelzett hozzáférési korlátozás kiszámításánál a problémát az okozta, hogy az SFX a küszöbértékeket nem a füzetek szintjén kezeli. Tekintettel arra, hogy ez rendszeresen hibás keresést eredményezett, a Briggs Könyvtár fejlesztési

kérésben fogalmazta meg a hozzáférési embargó kezelésének módosítását.

A keresések tesztelése eredményeképpen átszerkesztették a kereső ablakot, a felesleges metaadatokat kivették, és csak olyanokat hagytak benne, amelyek szükségesek ahhoz, hogy a rendszer megtalálja a keresett cikket (1. ábra).

Folyóirat kereső-ablak

Hasonlóan a folyóiratcikk kereséséhez, ezt a kereső ablakot is átszerkesztették, ebből is kihagyták a felesleges metaadatokat (2. ábra).

Title Subject Advanced Citation Linker

Have a citation for a specific article? There are 2 ways of getting the article easily and quickly.

1. Fill out the form:

Exact Journal Title (or ISSN)

Date Year Month (optional) Day (optional)

Volume Issue Start Page

2. OR enter a DOI or PMID:

DOI or PMID

[clear](#) **Go**

1. ábra Folyóiratcikk kereső ablak

Article Journal Book

Find a specific issue of the journal.

Exact Title (or ISSN)

Date Year Month (optional) Day (optional)

Volume Issue

[Clear](#) **GO**

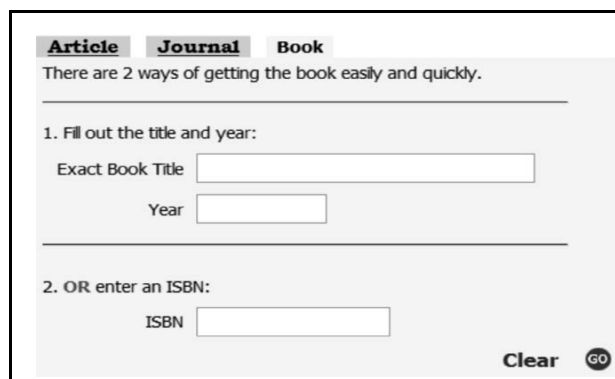
2. ábra Módosított folyóirat-kereső ablak

Könyv kereső ablak

A könyv hivatkozásmutató mind a nyomtatott, mind az elektronikus könyvek keresésére szolgál, vagyis a használó mindazon könyveket megkapja, amelyek a könyvtári OPAC-ban és/vagy a könyvtár elektronikus forrásai között megtalálhatók. Ebben a kereső ablakban is voltak olyan metaadatok, amelyek – a tesztelés eredményeként – feleslegesnek bizonyultak, a könyv ezek kitöltése nélkül is megtalálható volt. A kötet- és a részinformáció például nem szükséges, ugyanis sok szolgáltató ezeket nem veszi figyelembe könyveknél.

A tesztelés során észrevették, hogy olyan könyveket is megtalált a rendszer, amelyek az SFX tudásbázisában benne voltak, de a könyvtári gyűjteménynek nem részei. Az SFX logikája szerint ilyenkor a könyvtárközi kölcsönzés kérését kínálhatja fel a könyvtár. A könyvtárosok szerint azonban ez zavart okozott a használóknál, ezért fejlesztési kérésben fogalmazták meg, hogy az SFX tudásbázisban lévő, de a könyvtári gyűjtemény szerint inaktív státuszú könyvek ne jelenjenek meg az SFX szolgáltatási ablakban.

A könyvek kereső ablak metaadatait is egyszerűsítették, mert azt találták, hogy egy könyv keresésénél az ismert adatok általában a szerző, a cím, a megjelenési év vagy az ISBN. Az SFX tudásbázisban a könyvek szerzői nem szerepelnek, ezért csak szerző alapján nincs találat – így a szerző metaadatát is kivették a könyv hivatkozásmutatóból (3. ábra).

3. ábra Módosított könyvkereső ablak

Megállapítások

A Briggs Könyvtár gyakorlata alapján elmondható, hogy érdemes használni a folyóiratcikk hivatkozásmutatót, amely része a folyóiratok A-Z listának. A hivatkozásmutató teljes változatát, amely folyóiratcikk, folyóiratok és könyvek keresésére szolgál, ki lehet tenni a könyvtár honlapjára, innen indítva a könyvtár gyűjteményeiben való keresést.

Irodalom (válogatás az eredeti cikkből)

CAUDLE, D. M. – SCHMITZ, C. M.: Web access to electronic journals and databases in ARL libraries. = Journal of Web Librarianship, 1. köt. 1. sz. 2007. p. 3–24.

CHANG, S. H.: Full-text article linking: where are we now? = Chinese Librarianship: an International Electronic Journal, 23. sz. 2007. (www.iclc.us/cliej/cl23chang.htm)

Ex Libris: SFX: overview, 2008. (www.exlibrisgroup.com/category/SFXOverview)

SouthDakota StateUniversity: Hilton M. Briggs Library – muchmore than books, 2009. (www.sdstate.edu/academics/hilton-m-briggs-library.cfm)

US National Library of Medicine: PubMed help, 2009. (www.ncbi.nlm.nih.gov/bookshelf/br.fcgi?bookL1help/pubmed&partL1pubmedhelp)

/XU, Fei: The SFX citation linker and its enhancements. = Library Hi Tech, 28. köt. 3. sz. 2010. p. 377–390./

(Naszádós Edit)

OXFORD BIBLIOGRAPHIES ONLINE

Introducing the most advanced and authoritative subject bibliographies available across the humanities and social sciences

Combining the best features of a research level encyclopedia and the traditional bibliography tailored to meet the needs of today's online researchers.

- **Selective lists of citations** to the best and most useful print and online resources
- **Headings** used to concisely identify the types of resources and key areas of scholarship, whilst helping to guide you through the entry
- **Specially-commissioned expert recommendations** provide narrative guides, supportive text, and annotations
- **Updated monthly** with new entries and updates to existing entries, with new modules added 3 times a year

NEW MODULES BEING REGULARLY ADDED

AVAILABLE 2010

- Atlantic History
- Biblical Studies
- Buddhism
- Classics
- Criminology
- Islamic Studies
- Medieval Studies
- Philosophy
- Renaissance and Reformation
- Social Work

AVAILABLE 2011

- Anthropology
- Cinema and Media Studies
- Communication
- Education
- Hinduism
- Latin American Studies
- Linguistics
- International Relations
- Music
- Political Science
- Public Health
- Sociology
- Victorian Literature

The screenshot shows the entry for 'Callimachus of Cyrene' by Del Clayton. The page includes a 'TABLE OF CONTENTS' on the left with links to Introduction, Epigrams, General Overviews, Bibliographies, Texts and Commentaries, English Translations, Collections of Poetry, Works, Poems, Editions, Primary Scholarship, Epigrams, Arts, Media, Media, Scholarship, and List of Author, Greek Poetry. The main text is divided into 'INTRODUCTION' and 'BIOGRAPHY'. The introduction states that Callimachus was a central figure in the literary and scholarly community of Alexandria in the 3rd century BCE. The biography notes that the only account of his life comes from antiquity, found in the *Suda*, *K 227* (formerly called *Suidata*), a Byzantine encyclopedia from the 10th century, which associates him with *Poetria III Philadelphus* (reigned 282–246 BCE) and *Poetria III Euergetes* (246–221 BCE). He was born in Cyrene, a Greek city on the north coast of Africa in modern Libya, and emigrated to Alexandria as a young man. He may have spent some time teaching school before taking his place as a prominent poet and scholar. For a discussion of his life in English, see [Hollis, 1985](#), pp. 123–125, and in German, [Hollis, 1982](#), pp. 181–187. A complete compilation of all the ancient testimonia for Callimachus is in [Hollis, 1985](#), pp. xxv–cvi. At the bottom, there are links to 'Find this resource:' with icons for FindIt!, WorldCat, and a link to the standard Greek edition (originally published 1926–1936): The Greek text and

www.oxfordbibliographies.com

OXFORD
UNIVERSITY PRESS

Discovering Information in the Digital Age with Oxford University Press

Oxford University Press' recent academically-driven online innovations have focussed on discoverability in the Social Sciences & Humanities.

Initially, there was a race to put information online. Now the question isn't whether it is online, but how easy it is to find. If it wasn't online it was starting to become invisible – but now it is becoming invisible unless it is discoverable. Publishers need to create visual pathways through information.

“The *Oxford Bibliographies Online* (OBO) project is a result of 18 months of intensive market research conducted with scholars and students about their online research habits. Through surveys, phone interviews, and campus visits, we asked them about how the advent of digital scholarship has affected everything from gathering reading lists to keeping abreast of important scholarship in their field. Across the range of academic disciplines a common theme emerged that we heard over and over again: as David Forsythe at the University of Nebraska-Lincoln put it, “*The academy is in crisis—we are drowning in the sheer amount of scholarly research now available to us.*”

That's what OBO is about. We've gone to the top scholars across a discipline and asked them to write a type of “literature guide” to the themes and topics within their areas of specialty. Each of these essay guides are rich with citations and annotations providing deep context, expert recommendations, and narrative pathways through the most useful and important works on the topic. Gathering together 50 or 100 of these similarly-structured essays addressing all the areas within a single discipline results in an immensely powerful new resource designed to address academic information overload culture head on.

Find out more for yourself by visiting www.oxfordbibliographies.com

New modules include Victorian Literature, Communications, International Relations, and Public Health and Epidemiology.

30-day free trials are available to institutions, contact onlineproducts@oup.com to register.